

DIDAKTICKÉ STUDIE

ročník 2, číslo 1, 2010

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE - PEDAGOGICKÁ FAKULTA

MONOTEMATICKÉ ČÍSLO

věnované životnímu jubileu bývalé členky katedry
českého jazyka paní doc. PhDr. Naděždy Kvítkové, CSc.

Praha 2010

DIDAKTICKÉ STUDIE

ročník 2, číslo 1, 2010

Odborný recenzovaný časopis především lingvodidaktického bohemistického zaměření, který ve svých monotematických číslech někdy tyto hranice cíleně překračuje širším záběrem vymezené tematiky a přesahem i do obecně pedagogických a didaktických souvislostí a do dalších předmětů vyučovaných na zvoleném typu školy.

Vychází dvakrát ročně, uzávěrka pro příjem příspěvků do jednotlivých čísel vždy 1. dubna a 1. října. Webová stránka: <http://web.pedf.cuni.cz/docs.php?cid=542>

Scientific reviewed magazine, mainly of linguo-didactic and bohemistic focus, which sometimes intentionally trespasses these borders in its monothematic issues with broader catch of delimited subject matter and overlap to general pedagogical and didactic connections and to other subjects taught at a chosen type of school.

The journal is issued twice a year, deadlines for accepting papers are 1st April and 1st October. Web page: <http://web.pedf.cuni.cz/docs.php?cid=542>

Vydává/Published by

Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, M. D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Mezinárodní redakční rada/International Editorial Board

Doc. PaedDr. *René Bílik*, CSc., Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, SK

Mgr. *Anna Gálišová*, Ph.D. – Falkulta humanitných štúdií Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko

Doc. Dr. *Natalja Ivashina*, CSc., Bělorusskij gosudarstvennyj universitet, Minsk

PhDr. *Ladislav Janovec*, Ph.D., UK v Praze, Pedagogická fakulta

Univ. prof. PhDr. *Radoslava Kvapilová Brabcová*, CSc., Literárni akademie (Soukromá vysoká škola J. Škvoreckého), Praha

Doc. PaedDr. *Ludmila Liptáková*, CSc., Pedagogická fak. Prešovskej univerzity v Prešove, Slovensko

Dr. *Halina Pietrak-Meiser*, Universität Konstanz, Deutschland

Doc. PhDr. *Anna Rýzková*, CSc., Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Slovensko

Doc. PhDr. *Martina Šmejkalová*, Ph.D., Pedagogická fakulta UK v Praze

Předsedkyně redakční rady/Editor-in-chief

PhDr. *Eva Hájková*, CSc., Pedagogická fakulta UK v Praze

Výkonná redaktorka/Executive editor:

Mgr. Gabriela Babušová

Korespondenci (příspěvky do časopisu) adresujte prosím k rukám výkonné redaktorky na adresu: Univerzita Karlova v Praze, katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, M. D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1, nebo na adresu didakticke.studie@pedf.cuni.cz

Jednotlivé příspěvky jsou recenzovány anonymně ve spolupráci redakční rady s okruhem odborníků.

ISSN 1804-1221. MK ČR E19169

DIDAKTICKÉ STUDIE

ročník 2, číslo 1, 2010

Gratulace paní doc. PhDr. Naděždě Kvítkové, CSc.

Studie / Papers

О концептуализации понятия ‚сутки‘ в славянских языках <i>Natalia Ivašina</i>	11
Místní jména na českých denárech 10. a 11. století <i>Olga Palkosková</i>	21
Využitie onomastiky vo vyučovaní materinského jazyka <i>Jaromír Krško</i>	29
Bible jako zdroj marketingové komunikace <i>Radka Čapková</i>	37

Projekty / Projects

Historická mluvnice ve výuce budoucích bohemistů a budoucích učitelů na Pedagogické fakultě UK <i>Martina Šmejkalová</i>	47
Jména pro psy ušlechtilých plemen <i>Eva Hájková</i>	53

Aplikace / Applications

Práce s titulním listem Krameriových vlasteneckých novin <i>Zuzana Poláková</i>	63
Noc s knihou aneb Putování literárními žánry <i>Lenka Hřídělová</i>	67

Recenze / Reviews

Rytel-Kuc, D. – Tambor, J. (eds.): Europäische Sprachpolitik und Zertifizierung des Polnischen und Tschechischen. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2008. <i>Václav Velčovský</i>	71
Nad prešovským sborníkem Slovo o slove <i>Ladislav Janovec</i>	75

Zprávy / News

Zpráva o ústeckém didaktickém kolokviu

Ladislav Janovec 78

Informace pro přispěvatele 79

Paní doc. PhDr. Naděžda Kvítková, CSc.

Gratulace paní doc. PhDr. Naděždě Kvítkové, CSc.

Drnholec nad Lubinou. Dnes již neexistující název visky, o níž se ze starších turistických průvodců dozvíme jen tolik, že zde ve 30. letech 20. století byla továrna na výrobu plátna a vedla odtud nejkratší modrá značená turistická stezka na Sklenov-Hukvaldy. Od roku 1959 je Drnholec součástí Kopřivnice, náležející do lašské brány Beskyd, kraje, jež týž dobový průvodce opěvuje slovy: „... Pod Beskydy ční zříceniny hradů Hukvald, Štramberku a Starého Jičina. Na severu na obzoru se objevují již komíny vítkovických železáren, chrlicích černé mraky dýmu, a večer záplavy rudé záře i moře světél. V dálce lemují obzor pahorky Sudet, na jejichž vrcholcích stojí staré větrné mlýny. V kraji se rozkládají rozsáhlé louky, často záplavou Odry proměňované ve veliké jezero. Na loukách i v listnatém háji jsou jezírka, dostaveníčko rybářů celého kraje ostravského. Podél trati kolem obce Studénky táhnou se veliké rybníky panství Blücherova, proslulé výtečnými kapry, jimiž se zásobuje celé Ostravsko...“¹

V tomto kraji a v této věci se v roce, jenž letos završuje příčinu k jubilejním oslavám, narodila Naděžda Horáková. Po absolutoriu Vysoké školy pedagogické (obor čeština – ruština) se začala odvíjet její odborná dráha, již byly věnovány již četné jubilejní studie či medailony (srov. soupis literatury). Nechceme proto znovu opakovat, jak významně Naděžda Horáková, provd. Kvítková obohatila českou stylistiku, textologii, historickou gramatiku a onomastiku: připomeňme jen velmi tezevitě, že se věnovala důsledně historické gramatice, a to již svou první monografií *Vývoj textu kroniky tak řečeného Dalimila* (1969), nebo pracemi vzniklými v 90. letech na katedře českého jazyka Pedagogické fakulty UK (*Proměny textu a jazyka Dalimilovy kroniky ve 14. a 15. století* nebo *Staročeský text z kvantitativního hlediska*); rozvoji oboru přispívala i časopiseckými studiemi – významné jsou její studie textologické (*K proměnám písně Adama Michny z Otradovic Vánoční noc*, 2004). Nadčasový přínos představuje její ediční činnost – zejména kritické vydání tzv. *Dalimilovy kroniky* (spolu s B. Havránkem, J. Daňhelkou a K. Hádkem, 1988), ale i menší práce – vydání Komenského *Orbis sensualium pictus* (1991). Jako jedna z prvních se po roce 1989 začala soustavně věnovat jazykové výstavbě homiletik, např. v práci *K jazykové stránce Kázání Sváti Karáska* (2004; soupis prací Naděždy Kvítkové srov. nejnověji v publikaci Černého – Holeše *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*).

Jako její nejbližší spolupracovníci bychom rádi zvolili poněkud intimnější zamýšlení.

---

1 B. Lázňovský, Průvodce po Československé republice. Část I. Země Česká a Moravskoslezská. Praha : Orbis, 1930, s. 766, upraveno..

Již několikrát bylo ve zmíněných jubilejních statích podtrženo, že život Naděždy Kvítkové nebyl procházkou růžovou zahradou. Po absolutoriu vysoké školy vyučovala několik let na základních a středních školách, poté byla přijata na Filozofickou fakultu UP v Olomouci, kde zažívala úspěšné roky své činnosti (zejména ve spolupráci s Jiřím Daňhelkou). Přesto její odborný růst negativně poznamenávají politické vlivy: Kandidátskou dizertaci, podanou v roce 1969, směla obhájit až po rehabilitaci v roce 1990 (habilitovala se v roce 1993). Počátkem 70. let přestoupila do Prahy na katedru českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, odkud však musela v roce 1974 odejít. Uchyluje se k oblasti zdánlivě – pro ni, lingvistku a historičku jazyka – zcela odtažitě: do Výzkumného ústavu odborného školství. Je však třeba smeknout klobouk před bravurou, s jakou se nové výzvy zhostila (jistě zde zúročila i své vlastní učitelské působení na základních a středních školách). S jistým povzdechem je třeba připomenout, že ve Výzkumném ústavu odborného školství existovalo v této době oddělení zaměřené cíleně na výuku češtiny, na půdě ústavu se uskutečňovaly výzkumy teorie učebnic, byly rozpracovávány pedagogické zásady pro jednotlivé předměty. Nebývalý rozvoj v 70. a 80. letech zaznamenává modifikovaný pohled na teorii vyučování českému jazyku, a to právě zejména v teoretických pracích Naděždy Kvítkové, která v této době zveřejňuje přečetné studie v oborových tiscích², a píše monografickou didaktiku českého jazyka pro střední odborná učiliště. Ve své pozici odborné referentky okolo sebe soustřeďuje autory, lingvisty, literáty a pedagogy (zejména Eduarda Čecha), a stojí tak u zrodu kvalitních učebnic pro střední odborná učiliště a odborné školy.

V souvislosti s politickým uvolněním 80. let nalézá publikační cestu i na stránky *Českého jazyka a literatury*, kde čteně publikuje do současnosti (např. studie *Onomastika a její využití v hodinách českého jazyka*, 2002). Do roku 2008 byla i členkou redakční rady časopisu. Koncem 80. let se vrací zpět k primárně lingvistické práci, když je přijata na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Po sametové revoluci přestupuje zpět na své někdejší působiště – na nově založenou katedru českého jazyka Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zde plně rozvíjí svou lingvistickou a lingvodidaktickou erudici a orientaci na staročeskou problematiku – ať už svými kvantitativními výzkumy, do nichž zapojovala i výzkumné týmy studentů, nebo výzkumy z oblasti didaktické. Vedle vědecký tým v rámci výzkumného záměru fakulty Multidisciplinární komunikace jako educační princip humanitních věd a umění – výsledkem práce byl úspěšný sborník

---

2 Např. N. Kvítková K novému pojetí mateřského jazyka a literatury. In Bulletin Výzkumného ústavu odborného školství pro učňovská zařízení. Duben–červen 1977. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1977, s. 14–21.

Vlastní jméno jako prostředek sociální symboliky (2004).

Čas oponou trhnul a v souvislosti s reorganizací katedry českého jazyka v roce 2006 doc. Kvítková znovu své mateřské pracoviště opouští. S lítostí si přiznáváme, že jsme v tom okamžiku doc. Kvítkové nepřichystali důstojné rozloučení. Ona přesto na nastalou situaci reagovala s noblesou, jež je pro ni tak typická a jež je hodna obdivu (na její poslední repliku: „Já stejně musím odejít na zasedání onomastické komise...“ asi nezapomene nikdo z nás...). V současnosti doc. Kvítková přednáší historickou mluvnici na Fakultě přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci. Jsme rádi, že na našem pracovišti setrvala jako školitelka doktorandů (nejnověji dovedla k úspěšnému završení studia podnětnou prací z oblasti mediální výchovy členku katedry Radku Čapkovou).

Pokud bychom měli zmínit další z vlastností, kterých si u doc. Kvítkové ceníme, potom by to byly pokora a vděk. Nikdy nezapomínala na své učitele a na významné osobnosti, jež její život ovlivnily (vzpomeňme jen studie, které věnovala jubileu Eduarda Čecha a nejnověji Jiřího Daňhelky). Hodláme s upřímným srdcem následovat jejího příkladu, čehož důkazem je i toto monotematické číslo Didaktických studií.

Eva Hájková
Ladislav Janovec
Martina Šmejkalová

BALOWSKI, M. Jubileusz Docent PhDr. Naděždy Kvítkovej, CSc. *Bohemistyka* 5, 2005, s. 233–236.

ČERNÝ, J.; HOLEŠ, J. *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Praha : Libri, 2008, s. 373–374.

PŘÍBORSKÁ, O. Jubileum Naděždy Kvítkové. *ČJL* 45, 1994–1995, s. 173–175.

ŠMEJKALOVÁ, M. Ad fontes s doc. PhDr. Naděždou Kvítkovou, CSc. *ČJL* 55, 2004–2005, s. 195–196.

ŠMEJKALOVÁ, M. *Čeština a škola. Úryvky skrytých dějin*. (Český jazyk a jeho vyučování na středních školách v období let 1918–1989). Praha : Karolinum, vyjde v roce 2010, s. 363, 377, 414.

[online] <http://www.koprivnice.cz>

STUDIE PAPERS

О КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ПОНЯТИЯ ‚СУТКИ‘ В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

Наталья Ивашина

Abstrakt: В статье с позиций когнитивной диахронической ономазиологии рассматриваются различные модели концептуализации понятия „сутки“ в славянских языках.

Klíčová slova: Когнитивная диахроническая ономазиология, модели концептуализации и их конкуренция.

Abstract: The article considers various models of the notion of „day and night“ conceptualization in Slavic languages from cognitive diachronic onomasiology standpoint.

Keywords: Cognitive diachronic onomasiology, models of conceptualization and their competition.

Богатый фактический материал для осмысления в рамках современных лингвистических теорий дает историческая ономазиология. По словам А. Бланка, одного из основателей когнитивной диахронической ономазиологии, «сочетая диахроническую лексикологию с ономазиологией и применяя ее к нескольким языкам, можно эмпирически показать, какая концептуализация присуща одному или нескольким языковым сообществам, а какая универсальна и соответствует биологической предрасположенности человека к познанию мира. Таким образом, когнитивная ономазиология позволяет нам глубже проникнуть в мыслительные процессы» (Blank 2001, 11).

Исследования в области диахронической ономазиологии ценны тем, что позволяют сравнить продуктивность разных концептуальных моделей. Человеческое познание, как известно, основывается на нескольких базовых мыслительных операциях: эти операции являются ключевыми и в процессах номинации. Проводя историко-семантическое исследование на материале широкого круга языков, можно выявить универсальные и культурно-специфичные модели концептуализации.

Схема комплексного когнитивного ономазиологического исследования в диахронии предполагает описание отношений между концептом-

целью (значением номинативной единицы, созданной в результате акта номинации), концептом-источником (значением исходной номинативной единицы) и словами, выражающими концепт-цель и концепт-источник. Иными словами, речь идет о совмещении семантической типологии новых номинаций, базирующейся на виде содержательной связи между концептом-источником и концептом-целью, с ономастологической типологией средств и способов создания плана выражения новой номинации. Сущность и новизна идеи А. Бланка состоит в том, что наряду с видом концептуальной связи между концептом-источником и концептом-целью выявляются способы номинации концепта (морфемная деривация, в том числе и разные виды сложений, семантическая деривация, образование несвободных сочетаний, заимствование и под.), что позволяет сделать ономастологическое исследование комплексным.

В качестве примера в работе рассматривается подсистема ‚день‘, ‚ночь‘, ‚сутки‘ в славянских языках; анализируется ее становление и развитие от периода праславянского единства до наших дней, формирование лексем, номинирующих концепт ‚сутки‘.

Как известно, слав. **dъnъ* и **nokъ* продолжают индоевропейские обозначения светлой и темной частей суток (**dei-en-* и **nek^u-(t)*, **nok^u-t-s*). Для них характерна замкнутость и семантическая устойчивость. Особенной стабильностью отличается индоевропейское обозначение ночи: почти во всех языках оно имеет единое значение, колебания весьма незначительны.

Счет у славян велся днями, т. е. светлыми частями суток. При этом ночь, на которую падала граница между днями, оказывалась в позиции нейтрализации. Употребление лексемы **dъnъ* в функции единицы измерения создавало предпосылки для формирования понятия продолжительности между двумя собственно днями, поскольку нейтрализация противопоставления ‚светлая‘ – ‚темная часть суток‘ позволяла в дальнейшем представить ‚день‘ и ‚ночь‘ как части одного целого.

В праславянском языке **dъnъ* и **nokъ* образовывали полярное понятийное поле. Родо-видовых отношений не существовало по той простой причине, что не сформировалось еще родовое понятие ‚сутки‘, в сопоставлении с которым ‚день‘ и ‚ночь‘ могли бы выступать как частные, видовые значения.

В словарях древних славянских языков ‚сутки‘ приводится как одно из значений слова **dъnъ*. Так ли это? По-видимому, концепция суток еще не сформировалась к началу письменной эпохи. Однако в самых древних текстах выявляется тенденция к становлению значения ‚сутки‘ на основе лексемы **dъnъ*. Предпосылки для формирования нового значения

сложились уже на праславянской почве. В этот период складывается различие между функцией промежутка и функцией единицы измерения. Употребление в функции единицы измерения было выражением тенденции, определившей дальнейшее семантическое развитие слав. **dъnъ*. **Dъnъ* первоначально был порядковым, а не количественным измерителем. Фиксация порядка следования циклической смены дней отражала сам процесс, точнее, результат счета: и третий день сумъреть (Изб. 1076, 195 об., 7). При этом **dъnъ* не утрачивал своей качественной определенности, продолжал восприниматься квалитативно и конкретно.

В литературе о славянских обозначениях частей суток подчеркивается, что праславянской эпохе идея суток была чужда. **Dъnъ* и **nokъtъ* рассматриваются как качественно разные элементы, которые в сумме не могли составить одну единицу (Степанов 1909, 4; Копержинский 1928, 31; Кочерган 1966, 61). Однако это положение сформулировано не совсем верно: не идея суток, а противопоставление ‚день‘ – ‚сутки‘ было чуждо древним славянам.

Видимо, ошибочна сама постановка вопроса о разграничении значений ‚день‘ и ‚сутки‘ в древних славянских текстах. Вернее было бы говорить о двух функциях слав. **dъnъ*: функции промежутка и функции единицы измерения. **Dъnъ* был немаркированным членом парадигмы. Отсюда его большая однородность, широкий семантический объем, возможность выступать в различных функциях, семантическая диффузность. Благодаря немаркированности **dъnъ* не был привязан к одной определенной функции, напротив, получал в контексте различные функциональные нагрузки. Этим можно объяснить и тот факт, что у И. И. Срезневского отмечено 8 значений вокабулы *dъnъ*: 1. ‚день в противоположность ночи‘, 2. ‚сутки‘, 3. ‚время пути‘, 4. ‚дневная работа, вообще работа, дело‘, 5. ‚время, пора‘, 6. ‚жизнь‘, 7. ‚погода‘, 8. ‚праздник‘; в SJS таких значений 7, среди них 3 основных: 1. ‚день в противоположность ночи‘, 2. ‚сутки‘, 3. ‚определенное, назначенное время‘. Все эти значения следовало бы определить как значения функциональные, или контекстные, ибо они основаны на функциях, в которых могла употребляться лексема **dъnъ*. Кроме того, эти значения, как правило, зависят от греческого оригинала и передают семантические колебания греческого слова *ἡμέρα*.

Многозначность, обусловленная полифункциональностью такого рода, иногда устранялась в языке путем формальной дифференциации. Так, в памятниках славянской письменности **dъnъ* употреблялся для обозначения пройденного пути. Величина ‚день пути‘ очень древняя; она указывает на синкретизм пространственных и временных понятий.

Такой способ измерения пройденного расстояния является общим для конкретно-образного мышления (Nilsson 1920, 12).

В древнерусском языке для разграничения временного и метрологического значений появилась форма *дънище* 'день пути' (наряду с *дънь*).

*Дънь демонстрирует тот же принцип семантического развития, что *lěto 'лето' → 'год'. Аналогия очевидна: циклическая последовательность как основа для переноса названия, полифункциональность, стадия сосуществования значений, одно из которых формируется на базе другого, и, наконец, тенденция к дифференциации значений.

Однако семантическая трансформация 'лето' → 'год' проходила значительно быстрее. Новая семема сформировалась уже к периоду распада праславянского единства, и, следовательно, стала действовать тенденция к разграничению значений слав. *lěto. В результате каждое значение получает собственное языковое выражение, способствуя тем самым выделению и фиксации понятия (см. подробнее Ивашина 1975).

Тенденция к дифференциации значений лексемы *дънь не реализовалась в полной мере, поскольку некоторые славянские языки не выделили отдельного слова для обозначения понятия 'сутки'. В этом смысле процесс семантических изменений слав. *дънь нельзя считать законченным. Существуют потенциальные возможности дальнейших лексико-семантических трансформаций.

Замедленность семантического развития слав. *дънь объясняется объективными причинами. День и ночь – краткие и потому очевидные показатели времени. При счете нет необходимости в их объединении, достаточно считать дни (или ночи, как большинство древних индоевропейцев).

Таким образом, в славянских языках представлены два пути семантической трансформации 'день' → 'сутки'. Допуская известную вольность в трактовке математического понятия частично упорядоченного множества, можно рассмотреть лексемы *день*, *ночь* и *сутки* как некоторое множество из трех элементов, для которых удобно принять следующие обозначения: *D* – 'день', *N* – 'ночь', *C* – 'сутки'. *D* выделяется как часть цикла и является немаркированной единицей. *N* маркируется по отношению к *D*, *C* появляется в результате объединения *D* и *N*.

Анализируя связь этих трех элементов и абстрагируясь от их конкретного содержания, приходим к равенствам $D = \rho_{\min}(D, N)$; $C = \rho_{\max}(D, N)$, аналогичным принятым в теории структур обозначениям для наименьшего и наибольшего элементов в частично упорядоченном множестве трех элементов (Биркгоф 1952, 16 и след.). Однако в данном случае введенная

здесь символика понимается не в количественном отношении, а в смысле хронологического следования изменений и возможности реализации определенного типа семантического развития.

$\rho_{min}(D, N)$ есть хронологически первоначальная и единственно закономерная на первом этапе возможность семантических преобразований. Она реализовалась во всех индоевропейских языках. Более того, соотношение $D = \rho_{min}(D, N)$ является, по-видимому, универсальным для семантического перехода ‚день‘ $\rightarrow$ ‚сутки‘.

$\rho_{max}(D, N)$ есть хронологически более поздний и семантически вторичный путь развития. Он означает выделение слова для обозначения понятия ‚сутки‘.

Итак, можно предположительно сформулировать следующие лексико-семантические универсалии:

1. Если в языке есть обозначение для темной части суток, в нем есть и обозначение для светлой части суток.
2. Если в языке есть обозначение для понятия суток, в нем есть и обозначение для светлой части суток.

В целях конкретизации характера отношений между значениями ‚день‘ и ‚сутки‘ в современных славянских языках следует выделить три группы обозначений:

1. $(D, N) \rightarrow D$ (сербский, хорватский, словенский, чешский, словацкий, верхнелужицкий, нижнелужицкий, полабский);
2. $(D, N) \rightarrow D + N$ (болгарский, македонский);
3. $(D, N) \rightarrow C$ (русский, белорусский, украинский, польский).

Особенностью всех славянских, как и других индоевропейских языков (типологический закон), можно считать сохранение в той или иной мере 1-й группы обозначений (при наличии или отсутствии 2-го и 3-го типов). Об объективных причинах, которые способствовали консервации этого типа, уже упоминалось. Употребление лексемы **dънь* в функции единицы измерения, послужившее толчком для реализации типа (D, N) $\square D$, в современных славянских языках является причиной сохранения такого рода обозначений. Этому способствует и то, что **dънь* остается немаркированным членом парадигмы, следовательно, тем элементом, который может нести признак совмещенности значений.

С точки зрения когнитивно-ономасиологической типологии А. Бланка, рассмотренный выше путь семантического развития **dънь* ‚светлое время суток‘ $\rightarrow$ ‚сутки‘, – стандартная концептуальная смежность (концепт-источник и концепт-цель связаны метонимической связью), реализованная через семантическую деривацию.

2-я и 3-я группы, строго говоря, реализуют одну и ту же тенденцию семантического развития, точнее, два этапа этого развития; 2-й тип отражает переходную стадию, когда понятие выражается описательно через перечисление составляющих его элементов. Этот синтетический метод передачи идеи суток обнаруживает конкретную форму мышления. Такого рода обозначения можно найти в древних славянских текстах: и с, кошася два д%ни и дв, нощи (Ипат. 6851). Описательный эквивалент суток существует и поныне в языках, которые не имеют слова для выражения этого понятия.

Завершающим этапом в развитии второго типа обозначений было слияние составляющих элементов в одну лексическую единицу. Эта ступень представлена др.-рус. *нощедьнь*, *нощвдьньство*, *нощедьница*, *дьноношти*, болг. *денонощие* и макед. *денонокие*. Этот тип знают многие языки, ср.: лтш. *dienakts*, тадж. *шабо-наруз* и др.

В данном случае также очевидна смежность концепта-источника и концепта-цели, причем смежность эта не только концептуальная, но и синтагматическая. В древнерусском и старославянском языках эта метонимическая связь реализуется в новой номинативной единице посредством образования несвободного сочетания, в современном болгарском и македонском – посредством основосложения.

3-я группа наименований означает выделение слова для обозначения понятия ‚сутки‘. Это рус. *сутки*, блр. *суткі*, укр. *доба* и польск. *doła*. Возможность такого пути семантического развития реализована немногими языками, однако это вовсе не значит, что тип (D, N) → C лексически избыточен. Напротив, факт заимствования рус. *сутки* соседними народами (осет. *суткаэ*, кирг. *сутка*, молд. *sutkэ* и т.п.) свидетельствует о необходимости фиксации понятия и выделения слова для него.

Следует подробнее остановиться на истории вост.-слав. *сутки*, поскольку это слово хорошо иллюстрирует процесс формирования новой семемы.

Сутки в значении ‚промежуток времени, равный 24 часам‘ известно русскому и белорусскому языкам (у И. И. Носовича в форме *судки*); в украинском оно отмечено у Б. Гринченко. Трудно с точностью определить время появления этого названия у восточных славян. Впервые оно попало в Российский целлариус 1771 года. Однако у А. С. Пушкина, язык которого формировался в 10-е годы XIX века, это уже употребительное слово: в пушкинском словаре оно встречается 29 раз (Сл. Пушкина). Очевидно, что полвека мало для того, чтобы слово получило статус общеупотребительного в языке. По-видимому, слово *сутки* во временном значении появилось у восточных славян не позднее XVII века.

В древнерусском языке XVI века *сутокъ*, *сутѣкъ* имело значение ,слияние; место, где сходятся границы' (Срезневский 3, 630). В русских, украинских и белорусских говорах сохранились пространственные значения слова *сутки* и его вариантов: ,угол', ,передний угол', ,узкий проход', ,устье реки', ,место слияния двух рек' и т. п. (подробно о значениях вост.-слав. *сутки* см. Цейтлин 1959, 233-235). Лишь в нижегородских говорах *сутки* имеет временное значение ,сумерки'. С той же семемой ,сумерки' В. Даль приводит слова *сутемѣнки*, *сутѣмки*, *сутѣмъ*, *сутѣмень*, *сутиски*, *сутычки* (Даль 4, 364). Сюда же примыкают блр. обл. *сутонне*, *сутонак*, ,сумерки', *сутонецъ*, *сутуняцца*, *сутэняці* ,смеркаться' (Сцяшковіч; 3 нар. слоўн., 256). Значение ,сумерки' особенно важно, так как дает возможность реконструировать переход от пространственных значений к темпоральному ,сутки'. Ф. И. Буслаев первым дал верную оценку соотношению значений слова *сутки*, классифицируя его как „самый видный пример перехода от пространства ко времени“ (Буслаев 1959, 297). Звеном, через которое совершился этот переход, была сема ,стык дня и ночи'.

Схему развития значений вост.-слав. *сутки* можно представить следующим образом: ,нечто соприкасающееся, стыкающееся (о предметах в пространстве)' → 'стык дня и ночи (во времени)' → 'объединение дня и ночи вместе' (концептуальная смежность).

В отношении словообразования очевидна аналогия с лексемой *сумерки*: *сутѣк-и / су-мерк-и* – существительные *pluralia tantum*, образованные с помощью приставки *sQ-*; на последних этапах развития, непосредственно связанных с темпоральной семантикой, имела место только семантическая деривация.

Во всех современных и древних славянских языках присутствуют дериваты корня **dob-*, позволяющие восстановить для общеславянского **doba* широкую сеть значений: ,польза', ,способ, образ', ,подходить, соответствовать', ,подобие лица или нрава', ,мера, степень', ,подходящее время', ,удобный случай, обстоятельство, положение', ,период времени', ,время года', ,срок', ,эпоха', ,возраст', ,сутки', ,час', ,погода'.

Древнейшие примеры употребления лексемы **doba* в темпоральном значении зафиксированы в старочешских памятниках. Чаще всего лексема получала временное значение в выражениях *v tu dobu*, *v jednu dobu*, *v takú dobu*, *v kú dobu* и т.п. (ГЕВАУЕР).

Семема ,период времени' широко представлена в славянском языковом ареале, при этом объем значения в разных языках не совпадает. Так, в болгарском и македонском языках семантика лексемы ограничена дополнительными дифференциальными признаками ,время, обыкновенно ночное' (РБЕ, РМЈ).

Праслав. **doba* < и.-е. **dhabh-* ,соединять надлежащим образом, подходить' (Рокорну, 233). Семантическое развитие слав. **doba*, по-видимому, протекало следующим образом: ,удобный случай, обстоятельство, положение' → ,подходящее время' → ,период времени' → ,период времени, равный дню и ночи'. Здесь, как и в предыдущих случаях, ведущую роль играет метонимия, реализующаяся через семантическую деривацию.

Таким образом, в номинации суток в славянских языках преобладает метонимия, причем присутствуют три модели. Одна из них, более древняя и более распространенная, основана на отношениях ,целое – ,часть' со светлым временем суток; вторая – на концептуальной и синтагматической смежности темного и светлого периодов, образующих сутки; третья – на синекдохических отношениях со смежными понятиями ,граница дня и ночи' или ,период времени'. При этом вторая и третья модели номинации понятия ,сутки' используются не во всех славянских языках при. По словам А. Бланка, «универсальная рекуррентная концептуализация» не обязательно присутствует в каждом языке: во-первых, всегда существуют языковые сообщества, по той или иной причине предпочитающие когнитивно непривилегированный способ концептуализации, во-вторых, несколько способов концептуализации могут существовать параллельно и «конкурировать» друг с другом (Blank 2001, 11).

Источники

- Изб. 1076   Изборник 1076 г. Изд. подгот. Голышенко, В. С., Дубровина, В. Ф., Демьянков, В. Г., Нефедов, Г. Ф. / Под ред. Коткова, С. И., Москва, 1965.
- Ипат.   Полное собрание русских летописей. Т. 2. Ипатьевская летопись (воспроизведение текста издания 1908 г.). Москва, 1962.

Словари

- Гринченко   Гринченко, Б. Д. Словарь украинского языка. Т. I-IV. Киев, 1907-1909.
- Даль   Даль, В. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. I-IV. Москва, 1978-1980.
- 3 нар. слоўн.   3 народнага слоўніка. Мінск, 1975.
- Носович   Носович, И. И. Словарь белорусского наречия. СПб., 1870.
- Рос. целл.   Российский целлариус, или Этимологический российский лексикон. / Изд. Ф.Гелтергофом. Москва, 1771.
- Сл. Пушкина   Словарь языка Пушкина. / Под ред. Виноградова, В.В.

- и др. Т. 1-4. Москва, 1956-1961.
- Срезневский Срезневский, И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. Т. I-III. СПб., 1803-1903.
- Сцяшковіч Сцяшковіч, Т. Ф. Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці. Мінск, 1972.
- РБЕ Речник на съвременния български книжовен език. Т. 1-3. София, 1954-1959.
- PMJ Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања. / Ред. Конески, Б. Т. 1-3. Скопје, 1961.
- Gebauer Gebauer, J. Slovník staročeský. D. I-II. Praha, 1970.
- Pokorny Pokorny, J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern, 1949-1959.
- SJS Slovník jazyka staroslověnského. Praha, 1958-1990.

Использованная литература

- БИРКГОФ, Г. *Теория структур*. Москва, 1952.
- БУСЛАЕВ, Ф. И. *Историческая грамматика русского языка*. Москва, 1959.
- ИВАШИНА, Н. В. *Праславянская семантическая группа названий времен года* // Вестник Белгосуниверситета. Серия IV. № 3. С. 49-56.
- КОПЕРЖИНСЬКИЙ, К. *До системи поняттів часу у слов'ян*. Київ, 1928.
- КОЧЕРГАН, М. П. *Лексика часових понять в українській мові* // Лексикологія та лексикографія. Київ, 1966. С. 53-63
- СТЕПАНОВ, Н. В. *Единицы счета времени (до XIII века) по Лаврентьевской и 1-ой Новгородской летописям* // Чтения общества любителей истории и древностей российских. 1909. Кн. 4.
- ЦЕЙТЛИН, Р. М. *Материалы для изучения значений приименной приставки sQ-* // Уч. зап. Института славяноведения АН СССР. 1959. Т. XVII. С. 229-241.
- BLANK, A. Words and Concepts in Time: towards Diachronic Cognitive Onomasiology // *Das Online-Journal zu Metaphor und Metonymie*. 2001. № 1. P. 6-25 (www.metaphoric.de).
- NILSSON, M. P. *Primitive Time-Reckoning*. Lund, 1920.

Doc. Natalja Ivashina, kand. nauk
Kafedra teoretyčnaha i slavjanskaha movaznaustva, filalahyčny fakultet BDU.
Minsk
natasha.ivashina@gmail.com

MÍSTNÍ JMÉNA NA ČESKÝCH DENÁRECH 10. A 11. STOLETÍ

Olga Palkosková

Abstrakt: Prvními mincemi formujícího se českého státu byly tzv. denáry. Zhotovovaly se ze stříbra. Řada z nich nese označení místa jejich vzniku: Praha, Vyšehrad, Mělník, Kouřim, Malín, Libice a Plzeň/Plzenec. Denáry jako pramen jsou tedy jedním z nejstarších písemných dokumentů pro existenci uvedených lokalit a jejich názvů. Lze je datovat do období druhé poloviny 10. a počátku 11. století.

Klíčová slova: mince, Praha, Vyšehrad, Mělník, Plzeň, Malín, Libice, Kouřim, nejstarší doklady

Abstract: The first coins of the developing Czech state were so called deniers. They were made of silver. Many of them bear the name of the place of their origin: Prague, Vyšehrad, Mělník, Kouřim, Malín, Libice and Plzeň/Plzenec. Deniers as a source are therefore one of the oldest written documents about existence of these locations and their names. They can be dated back to the second half of 10th and the beginning of 11th century.

Key words: coins, Praha, Vyšehrad, Mělník, Plzeň, Malín, Libice, Kouřim, the oldest documents

Při výuce některých předmětů lze využít i netradiční prameny, s nimiž běžně pracují speciální vědecké disciplíny. Jedním z nich je i numismatický materiál, tedy mince, jimiž se zabývá především numismatika, která patří mezi pomocné vědy historické. Prvními mincemi formujícího se českého státu byly tzv. denáry. Zhotovovaly se ze stříbra a jejich ražba začala patrně ve druhé polovině 10. století. Každý z nich má na líci a rubu opisovou a obrazovou část. Protože jsou zhotoveny z trvanlivého materiálu, dochovalo se jich i přes značnou časovou vzdálenost do současnosti poměrně velké množství. V mincovním poli jsou většinou umístěny symbolické obrazy (např. kaplice, pravice Boží, kříž, atd.), výjimečně texty. Ty mají pravidelně své místo po obvodu mince. Jejich obsahem jsou jména panovníků, jejich manželek, světců, tzv. monetariů a označení místa ražby (Fiala, 1895). Denáry dále vypovídají o stavu ekonomiky, obchodu, kultury, o vlivech působících na společnost a o celkové situaci státu. Jsou předmětem studia řady vědeckých disciplín. Díky textům umožňují alespoň částečně nahlédnout do stavu a vývojových tendencí jazyka, do myšlení tehdejší společnosti a ambic

panovníků. Je však třeba zvolit odpovídající metody interpretace textů a spolupracovat s dalšími vědními obory, např. ekonomikou, paleografií, historií, numismatikou, je nezbytné si všimnout vývoje ikonografie, fyzikálních a chemických vlastností mincí. Při výzkumu je nutné, protože jednotlivé regiony Evropy ani v raném středověku nebyly vzájemně izolovány, nesetrvávat pouze v úzkém okruhu vyvíjejícího se českého státu. Je nezbytné brát v úvahu rozsáhlé oblasti Evropy. Jen tak lze poznat a pochopit, co prameny, v našem případě denáry, vypovídají (Böhmová, 1995, s. 132–133).

Jak bylo řečeno výše, řada mincí nese označení místa jejich vzniku. Jsou to:

Praha

Na rubových stranách většiny denárových ražeb Boleslava I. (935–972) se objevuje jméno Prahy vypuncované jako *PRAGA* (F I/22, F II/5, F I/28, F II/4, F 66, F II/1). Není to jediný písemný pramen, který dokládá název našeho hlavního města. V letech 965–967 vznikla zpráva Ibráhíma ibn Jakúba o pražském tržišti (Borkovský, 1969, s. 31. Profous, 1951). Dalším písemným dokumentem pro existenci Prahy je kronika korvejského mnicha Widukinda z konce 60. let 10. století (Profous, 1951). Zpráva Ibráhíma ibn Jakúba, kronika Widukinda a denáry Boleslava I. jsou nejstaršími prameny, které zaznamenávají název Prahy. Jméno Prahy uvedené na denárech jako *Praga* (ve spojení se slovem *civitas*, tj. město) odpovídá jazyku 10. století. Denáry Boleslava I. jsou tedy jedním z nejstarších písemných dokumentů pro existenci této lokality.

Vyšehrad

V průběhu 10. a 11. století vznikaly denáry na různých místech českého státu. Kromě jiných lokalit byly raženy po určitou dobu i na Vyšehradě. Jeho výstavba je kladena do 80. let 10. století (Hásková, 1975, s. 109–112).

O vzniku a vývoji duchovní kultury na Vyšehradě se příliš mnoho památek nedochovalo (Palkosková, 2001, 142–154). S nástupem knížete Oldřicha k moci roku 1012 mincování na Vyšehradě ustává a centrum země je definitivně na Pražském hradě (Hásková, 1975, s. 109–112).

Na rubu denárů je uvedeno jméno monetaria vyražené jako *ZANTA* a název Vyšehradu jako *VVISEG* nebo *VISEG* (F III/20, S 350, 344, 345, 347, 351, 348, 343) – název je zkrácen kvůli nedostatku místa na obvodu mince. U grafického záznamu *VVISEG* vyvstává otázka, zda se jedná o spojení předložky *v* a názvu lokality, nebo zda jde o dvojitě *W*, které je součástí samotného názvu lokality.

Numismatický materiál dokládá existenci dvojitě *W* pro české prostředí až po roce 1004 (viz níže). Před nástupem Jaromíra na knížecí stolec se na žádném z denárů jeho předchůdců dvojitě *W* neobjevuje. Uvedený stav v Čechách od-

povídá vývoji použití zkoumaného grafému v ostatních evropských písemných pramenech (Šebánek, 1976, s. 107).

Opis *ZANTA VVISEG* lze interpretovat jako *Zanta ve Vyšehradě*. Předložka *v* je zachycena v situaci po zániku tvrdého jeru (*v̥b*).

Na dvou pozdějších typech denárů ražených na Vyšehradě v době nejdelší vlády knížete Jaromíra (1004–1012), kladených J. Háskovou do doby po roce 1004, je na rubu označení místa ražby jako *VVISSEGRAD* (Hásková, 1975, XXII, XXIII). V názvu lokality se objevují dva nové grafické jevy. Poprvé se na české minci vyskytuje dvojité *W* a jeho vývojové fáze. Ty korespondují se stavem tohoto grafému v ostatních písemných pramenech této doby (Šebánek, 1976, s. 107). Dále se v uvedeném názvu Vyšehradu objevují dvě *–SS–* na místě nynějšího *–š–*. Ta jsou patrně pokusem o odlišení zvukové stránky konsonantů *–s–* a *–š–* a tedy i prvním, i když epizodickým, pokusem o vytvoření spřežky v češtině, který je možno datovat mezi lety 1004–1012.

Mělník

Do let 985–995 zařazuje F. Cach denáry manželky Boleslava II. Emmy ražené v Mělníku, na denárech vyraženo jako *MELNIC* (Cach, 1970, s. 29, F III/25, F III/26, F III/26).

O původu Emmy jsou vedeny diskuse. Některými historiky je považována za dceru burgundského krále Konráda (+ 993) a jeho ženy Adelayny (Šůla, SNS III, 1986, s. 187–204).

Místem ražby těchto denárů je Mělník označený na mincích jako *CIVITAS*. Do 10. století se tamní hrad nazýval Pšov (Profous, 1951). V písemných pramenech nenumismatického charakteru je doložena existence Mělníka až ve 12. století (Profous, 1951). Popisované mince tento název zaznamenávají už v průběhu 80. a 90. let 10. století, tedy podstatně dříve než ostatní prameny.

Jméno *Mělník* vzniklo připojením substantivizující přípony *–ík* ze základu adjektiva *mělký* (Profous, 1951). Toto adjektivum je odvozeno ze substantiva *mělb*, které znamená jemný písek nebo jeho ložisko v řece (Machek, 1971, s. 359).

Kouřim

Na denáru F 2913 je na rubu opis *OTESA CVRIM*. Františkem Cachem byl tento denár určen jako ražba knížete Jaromíra (1003, 1004–1012, 1033–1034), (Cach, 1970, č. 245). Na denárech pocházejících z depotu odhaleného roku 1970 v Hradci Králové jsou na lícech obtížně interpretovatelné opisy. Na rubech jsou opisy, jejichž součástí je též označení místa ražby – *CVRIM*. Nález obsahoval ještě další dva denáry, jejichž opisy jsou velmi blízké výše popsaným exemplářům (Hradecký nález, 1970).

Vznik popisovaných mincí je kladen J. Šůlou a J. Háskovou kolem roku 1012 (Šůla, N. I., 1979, s. 65–75. Hásková, N. I., 1979, s. 77–78).

Spojení grafémů *CVRIM* bylo interpretováno různě.

Z hlediska vývoje hláskosloví v českém jazyce nečiní interpretace takto vyražené části opisu potíže při sledování jeho změn až po novočeské *Kouřim*.

Grafém *C* vyražený na počátku tohoto slova je možno považovat za *K*, neboť tento grafém na počátku 11. století latinka neužívala. Druhé písmeno *V* je třeba číst jako vokál *ú*. Ve jménu *Kouřim* skutečně do konce 14. století bylo na místě dnešního diftongu dlouhé – *ú* –, které na konci 14. století začalo podléhat diftongizaci (Lamprecht a kol., 1986, s. 110–111). Grafém *R* je palatalizovanou zubnicí *r'*, u níž se teprve na konci 13. a na počátku 14. století objevuje asibilace a vzniká *ř* (Lamprecht a kol., 1986, s. 84–86). Čtení *I* a *M* nečiní potíže a nevyžaduje zdůvodnění.

Jméno *CVRIM* jasně vyražené na zkoumaných denárech odpovídá hláskovému stavu českého jazyka do konce 13. století.

Malín, Libice

Do roku 995 nebyli Přemyslovci jediným mocným vládnoucím rodem na území Čech. Vedle nich zde upevňoval svou politickou a hospodářskou moc rod Slavníkovců, jehož vládnoucí příslušníci aspirovali na ovládnutí severovýchodních Čech. Jejich území, i když bylo snad menší než území ovládané Přemyslovci, poskytovalo dobrou oporu jejich rozpínavosti. Své postavení dávali Slavníkovci najevo nejen zahraničními styky s císařem Otou III. a polským Boleslavem Chrabrým, ale i ražbou vlastní mince, která v mnohých případech měla reprezentativní až provokativní charakter – korunovaná hlava (F V/26), útočící dravý pták (C 159), ruka s dýkou (C 159). Přemyslovci se snažili ambice nepřátelského rodu usměrnit na duchovní oblast, a proto za pražského biskupa nechali zvolit Slavníkovce Vojtěcha. Ten se však jako stoupenec clunyjského hnutí dostal do rozporu s Boleslavem II. (972–999) a odešel ze země do Říma, kde pobýval v několika kláštřích. Roku 992 se vrátil zpět, ale již roku 994 natrvalo odchází z Čech. Spory mezi oběma rody vyvrcholily násilnou likvidací slavníkovského rodu a vypálením jeho mocenského centra, Libice, 28. září 995. Tento násilný akt znamenal konečné sjednocení Čech pod vládu jednoho knížecího rodu (Turek, 1966–1968, s. 9–25. Purš, Kropilák, 1980, s. 106–108).

Denáry, kterými Slavníkovci dokazovali své vzrůstající ambice, jsou raženy knížetem Soběslavem a biskupem Vojtěchem. Na líci je jméno vydavatele mince. Na rubech je u některých typů Soběslavových ražeb opis *MALIN CIVITAS*, tedy *Malín město* (F 303 – 305). Je to nyní ves nedaleko Kutné Hory. Volba tohoto místa pro ražbu nebyla náhodná. Kromě úrodného okolí zde byla stříbrná ruda, jež

se patrně získávala povrchovým sběrem, případně nehlubokými odkryvy. Jméno *Malín* je doloženo v jiných pramenech než numismatických až k roku 1046 (Profous, 1951). Denáry ho však zaznamenávají již před rokem 995. Vzhledem k ražbě mince to zřejmě nebylo koncem 10. století sídliště zanedbatelného významu.

Na denáru F V/26 je na rubu uveden opis *LIVBVZ (LIUBUZ)*. Je interpretován jako mincovna Libice, která byla tehdy sídlem Slavníkovců (Cach, 1970, s. 31, č. 162). Okolo roku 1120 je zaznamenáno jméno této obce jako *Lubic (Lubycz)*, (Profous, 1949).

Na počátku slova je palatální *l'*. Zde musel řezač kolků palatálnost vyjádřit spojením *LI-*.

Novočeské znění názvu Libice vzniklo ze základu *l'ub-* a sufixu *-ica*, (Profous, 1949. Machek, 1971, s. 330). K roku 1120 je zachyceno ve tvaru *Lubic* (Profous, 1949), kterému částečně odpovídá i název vyražený na denáru F V/26 – *L'UBUZ*.

Může se však jednat i o osobní jméno *Lubuš/Lubúš*, které je doloženo v pozdějších českých písemných pramenech. Vyskytuje se i v lužické srbštině, *Libuš* (Svoboda, 1964, s. 152). Vystává otázka, zda opis na minci vyjadřuje skutečně název místa ražby nebo osobní jméno, z něhož název místa teprve vznikl.

Plzeň

Kníže Jaromír (1003, 1004–1012, 1033–1034) mincoval nejen v Praze, na Vyšehradě, v Kouřimi, ale i v Plzni (Starý Plzenec). Na rubech těchto denárů je uveden v opisu název mincovny (F VI/20, F XXXVI/11, F V/20, Hásková, N. I. XIX, 1964, č. 4, s. 102). J. Hásková klade vznik těchto ražeb do období Jaromírovovy vlády v plzeňském údělu v letech 1031–1034 (Hásková, N. I. XIX, 1964, č. 4, s. 97–105). První *-Z-* lze považovat za koruptelu písmene *-L-*. Pak je možno název místa v rubním opise přepsat jako *PLIZEN* s latinským označením obce *CIVITAS*. Grafém *-I-* označující vokál *-i-* je vypuncován za sonantou *-L-*. Jedná se o průvodní vokál, který mohl stát jak před sonantou, tak za ní (Lamprecht a kol., 1986, s. 76).

Tyto denáry jsou nejen autenticky nejstarším českým dokladem názvu *Plzně/Plzence*, ale i existence průvodního vokálu *-i-* u slabikotvorné likvidy.

O něco starší je citování názvu Plzně v kronice Thietmara, biskupa merseburského, který své dílo psal v letech 1012–1018. K roku 976 popisuje přepadení a likvidaci bavorského vojska u staroplzeneckého hradiska. V latinském textu je uvedeno *...iuxta Pilisini urbem ... (...blízko Plzně města ...)*, (Turek, 1963, s. 29). V obdobném tvaru je název Plzně na dalším Jaromírově denáru, kde v rubním latinském opise čteme jméno Plzně (Hásková, N. I., 1964, č. 4, s. 1).

Denáry jako pramen jsou tedy jedním z nejstarších písemných dokumentů pro existenci výše uvedených lokalit a jejich názvů. Lze jich využít jako zdroje

rozšiřujících informací při výuce některých předmětů, především v učivu o vývoji českého jazyka, při výuce dějepisu a dějin výtvarného umění, neboť umožňují alespoň částečně nahlédnout do stavu a vývojových tendencí jazyka, do myšlení tehdejší společnosti, ambicí panovníků a uměleckého cítění.

Použité zkratky:

- C Cach, F.: Nejstarší české mince I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I. Praha 1970.
- F Fiala, E.: České denáry. Praha 1895.
- S Smolík, J.: Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje. Praha 1899.

Literatura

- BÖHMOVÁ, O.: Metoda interpretace textů na českých denárech z hlediska jazykovědy. Numismatické listy 5–6, ročník 50, 1995, s. 132–133.
- BORKOVSKÝ, I.: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha 1969.
- CACH, F.: Nejstarší české mince I. České denáry do mincovní reformy Břetislava I. Praha 1970.
- FIALA, E.: České denáry. Praha 1895.
- HÁSKOVÁ, J.: K otázce plzeňské mincovny za knížete Jaromíra. Numismatické listy 4, ročník 19, 1964, s. 97–105.
- HÁSKOVÁ, J.: Vyšehradská mincovna na přelomu 10. a 11. století. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie. Svazek XXIX, 1975, č. 3.
- HÁSKOVÁ, J.: Neznámé denáry knížete Jaromíra? Numismatické listy 3, ročník 34, 1979, s. 77–78.
- Hradecký nález: Děkuji ředitelství muzea v Hradci Králové a PhDr. Věře Němečkové z numismatického oddělení za umožnění studia textů denárů z nálezu odkrytého v roce 1970.
- LAMPRECHT, A – ŠLOSAR, D. – BAUER, J.: Historická mluvnice češtiny. Praha 1986.
- MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1971.
- PALKOSKOVÁ, O.: Projevy slovanské vzdělanosti v textech českých a polských denárů z přelomu 10. a 11. století. Numismatické listy 5/6, ročník 56, 2001, s. 142–154.
- PROFOUS, A.: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Praha. Díl I. 1947. Díl II. 1949. Díl III. 1951. Díl IV. 1957.

- PURŠ, J. – KROPILÁK, M. (hlavní redakce): Přehled dějin Československa I/1. Praha 1980.
- SVOBODA, J.: Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha 1964.
- ŠEBÁNEK, J.: Základy pomocných věd historických I. Latinská paleografie. Univerzita J. E. Purkyně v Brně 1976.
- ŠŮLA, J.: Neznámé denáry českého knížete Jaromíra. Numismatické listy 3, ročník 34, 1979, s. 65–76.
- ŠŮLA, J.: Adiva, Adila a její pražský denár. Sborník prací z III. numismatického symposia 1979. Denárová měna na Moravě, Brno 1986, s. 187–192.
- TUREK, R.: Čechy na úsvitě dějin. Praha 1963.
- TUREK, R.: Libice, knížecí hradisko X. věku. Praha 1966–1968.

PhDr. Olga Palkosková, Ph.D.
Katedra českého jazyka Pedagogické fakulty UK v Praze.
E-mail: olga.palkoskova@pedf.cuni.cz

VYUŽITÍ ONOMASTIKY VO VYUČOVÁNÍ MATERINSKÉHO JAZYKA

Jaromír Krško

Abstrakt: Úkolem učitele je učit děti správně komunikovat, což mimo jiné znamená učit je respektu k lidem a společenským hodnotám. Výuka vlastních jmen by neměla být redukována pouze na pravopis a gramatiku. Vlastní jména jsou v komunikačním procesu zapojena podstatně komplexněji. Učitel by měl mimo jiné zdůraznit, že vlastní jména se od obecných jmen liší, že vlastní jména vzniknou, pouze když je to potřeba. Dále se studenti mohou zabývat vznikem přezdívky, příp. negativním vlivem nevhodné přezdívky na jejího nositele, příp. etymologií svých vlastních jmen a příjmení.

Klíčová slova: onomastika, komunikace, vlastní jména, etymologie, empatie, historický a sociální kontext.

Abstract: To apply the onomastics in the teaching of mother language

Teacher's mission is to teach schoolchildren to communicate properly and appropriately. To teach someone to communicate reasonably well means to teach the respect for people and human social values.

It is often claimed that the issue of proper nouns is focused mostly on spelling and grammar. However, proper nouns, in communication process, operate in broader and more complex relationships. The teacher should focus not only on spelling but they should also point out basic properties of a proper noun, for example, the functional application of a common noun and a proper noun in communication process can be applied to stress the fact that common nouns differ from proper nouns. On the other hand, the teacher can get the pupils to think over the process of proper noun generation. The pupils should learn that a proper noun is formed only in case it is needed. This fact can be used well to explain the process of forming nicknames. The teacher can make use of it and explain the negative side, when an inappropriate nickname may hurt its owner. Confronting pupils' feelings with a fictitious name or a nickname is an important act when fostering empathy which can suppress the negative elements in social existence of a school team.

It is certainly interesting for pupils to analyse the etymology of their own first names. The result will show not only the issue of trendiness but also family traditions when giving the name. In higher classes and at secondary schools, pupils and students may focus on the origin of their surnames and families. In addition to the interest in the name, they can recognize historical and social context of their ancestors' existence, the history of their region, the migration of different peoples and nations within and outside Europe. Their own findings will not only strengthen their national

awareness and the pride of the homeland - Slovakia, but also allow to recognise family relationships and it all may lead to the knowledge of the fact that particularly Central Europe has developed as a place of coexistence of many ethnic groups. Thus, the pupils will foster local patriotism together with "euro-patriotism".

Key words: *onomastics, communication, proper nouns, etymology, empathy, historical and social context.*

Dominantnou úlohou učiteľa, najmä učiteľa materinského jazyka, je naučiť žiakov správne a primerane komunikovať, t. j. naučiť ich vhodne využívať všetky prostriedky jazyka na sprostredkovanie informácií iným ľuďom. Naučiť niekoho primerane komunikovať zároveň znamená naučiť ho vážiť si ľudí a osvojiť si humanistické spoločenské hodnoty.

Problematika vlastných mien, ktoré sú súčasťou slovnej zásoby každého jednotlivca, sa dá vhodne využiť na hodinách materinského jazyka v každom ročníku. Vlastné mená sú pre žiakov prirodzeným fenoménom, pretože sa s nimi stretávajú od najútlejšieho veku. Komunikačný aspekt vlastného mena spočíva v jeho schopnosti pomenovať objekty vnímanej objektívnej reality a tento obraz jedinečnosti sprostredkovať druhému subjektu. Tento aspekt môže učiteľ zvýrazniť, pretože ide o základnú funkciu lexiky – označiť a pomenovať veci okolo nás pre iného človeka, resp. pre iných ľudí. Komunikačné hľadisko sa tak stáva primárnym a jediným cieľom. Učiteľ však môže (a má) poukázať na rozdiely a špecifiká apelatívnej a propriálnej zložky slovnej zásoby. Dôležitým predpokladom sprostredkovania poznatkov o vlastných menách je poukázať na ich špecifické vlastnosti a tým aj na ich špecifické postavenie v komunikácii. Príkladom pre funkčné využitie onomastiky vo vyučovaní materinského jazyka je napr. učebnica českého jazyka pre 3. ročník stredných odborných škôl (Čechová a kol., 2002). Autori tejto učebnice zaradili viaceré onomastické otázky do úvodnej kapitoly venovanej komunikácii a jazyku a spolu s frazeológiou vytvorili podkapitulu *Pojmenování a slovo*. Študenti tak majú možnosť dozvedieť sa o priezviskách, krstným menám, ale aj o prezývkach, toponymách a názvoch firiem. Veľmi vhodnou kapitolou je kapitola *Užívání rodných jmen a příjmení v běžné komunikaci*, v ktorej sa poukazuje na rozdielne použitie tvarov nominatívu a vokatívum oslovenia v bežne hovorenej češtine a v oficiálnej komunikácii – „V oficiální komunikaci je základní formou oslovení tvar 5. pádu příjmení ve spojení s označením *pane, paní*, ev. u mladé dívky *slečno* (*pane Víšku, paní Prusová, slečno Svobodová*). Tvar 5. p. u mužských příjmení spojovaný s oslovením *pane* se v běžné mluvě nahrazuje 1. pádem (*pane Víšek*). Bez užití výrazu *pane* jde o hrubou nezdvořilost, aroganci (*Víšek!, Mach!*).“ (Čechová a kol, 2002, s. 32). Okrem poučenia o správnom oslovení, obsahujú tieto informácie aj výchovný moment. Ale práve v tejto súvis-

losti je namieste zvýrazniť dôležitosť onomastiky aj v príprave samotných učiteľov, pretože prax nielen zo slovenských, ale aj českých škôl potvrdzuje používanie oslovenia žiakov zo strany učiteľov tvarom nominatívu „holého“ priezviska, čo, ako sa konštatuje vyššie, sa považuje za hrubú nezdvorilosť, až aroganciu. Ale pri použití správneho spojenia *pane + priezvisko* by v komunikácii učiteľ – žiak/študent bolo aj toto oslovenie expresívne svojou iróniou. Preto je na oslovenie vhodné využitie len krstného mena žiaka/študenta (či už v oficiálnej, prípadne hypokoristickej podobe) alebo spojenie krstného mena a priezviska.

Vzdelávanie budúcich učiteľov v oblasti onomastiky je však založené skôr na nadšení vysokoškolských pedagógov, ktorí sa vedecky venujú tejto problematike. Študenti tak môžu získať teoretické vedomosti z onomastiky, resp. z jej základných subdisciplín – antroponomastiky a toponomastiky na (väčšinou) povinne voliteľných alebo výberových predmetoch počas štúdia na vysokej škole, prípadne štúdiom v treťom stupni vysokoškolského vzdelávania. Viacero učiteľov, ktorí počas štúdia robili diplomovú prácu z onomastiky pokračuje vo svojich výskumoch aj po skončení štúdia a svoje vedomosti si dopĺňajú individuálne – štúdiom literatúry, konzultáciami a spoluprácou so svojimi bývalými vysokoškolskými učiteľmi. Veľkou motiváciou pri sebazdokonaľovaní je záujem o danú problematiku a vlastný terénny výskum. Viaceré otázky z oblasti onomastiky a ich využitie vo vyučovacom procese sa ako vhodné doplnkové informácie ponúkajú v procese ďalšieho (kontinuálneho) vzdelávania učiteľov, ktoré je súčasťou školskej reformy. Vysoké školy a metodicko-pedagogické centrá majú ponúkať učiteľom rôzne druhy kontinuálneho vzdelávania, po absolvovaní ktorých učelia získajú príslušný počet kreditov a zvýšením kvalifikácie sa im zvýši aj platový postup.

Veľmi často sa konštatuje (najmä v onomastickej komunite), že problematika vlastných mien sa na vyučovaní sústreďuje len na ich pravopis a gramatickú stránku. Vlastné mená však v komunikácii fungujú v oveľa širších a zložitejších vzťahoch. Učiteľ by sa mal preto sústreďovať nielen na pravopis, ale poukázať na základné vlastnosti propria. Žiaci o viacerých problémoch vedia podvedome, ale neuvedomujú si ich. Vhodnou metódou, napr. rozhovorom im môže učiteľ tieto vlastnosti propria odhaliť a priblížiť – napr., že pomocou mena identifikujeme jedinca alebo vec. *Peter Kováč* je v triede jediný žiak a pomocou jeho krstného mena a priezviska ho vieme presne identifikovať (identifikačná funkcia propria). Jeho meno ho zároveň odlišuje od jeho spolužiaka *Jána Vozára* (diferenciačná funkcia propria), rovnako tak *Mária Konečná* sa menom odlišuje od *Jána Trnku*, *Martin* nie je *Michal*, *Veľká Fatra* nie je *Inovec*. Vlastné mená označujúce zemský povrch (toponymá) sa vyznačujú lokalizačnou funkciou – sídlisko *Sásová* sa nachádza v Banskej Bystrici a nie v Trenčíne, *Dunaj* tečie cez Bratislavu a nie cez Prešov. Lokalizačnú funkciu pripisuje R. Šrámek (1996, s. 44) aj antroponymám,

tu je však vhodnejšie hovoriť o funkcii dedičnosti, čiže rodovej príbuznosti – *Milan Novák* patrí do rodiny Novákovcov. Vlastné mená však vypovedajú aj o ďalších spoločenských vzťahoch¹ – *Eva Bohušová* chodí do V. B triedy a jej triednou učiteľkou je *Renáta Klátiková*. Poukázaním na základné funkcie a vlastnosti proprií zároveň môže učiteľ vysvetliť rozdiel medzi všeobecným pomenovaním (apelatívom) a vlastným menom (propriom). Žiaci si určite lepšie zapamätajú rozdiel medzi apelatívom a propriom, keď budú vedieť využívať jeho funkcie, ako keby mali dostať len suchú („gramatickú“) poučku o tom, že rozdiel je v písaní malého a veľkého písmena.

Funkčné uplatnenie apelatíva a propria v komunikácii môže učiteľ využiť na to, aby zvýraznil žiakom fakt, že význam všeobecných mien sa odlišuje od vlastných mien – *konečná* môže byť napr. autobusová zastávka kdekoľvek a v ktoromkoľvek meste, *kováč* vyrába výrobky z kovu, *stodola* je hospodárska budova, *hrb* označuje výčnelok... a oproti týmto apelatívam stojí odlišný význam proprií – nositeľka mena *Konečná* nemá nič spoločné s niečím na konci, *Kováč* nemusí vyrábať kovové výrobky, *Hrb* označuje kopec na konci dediny. Dôležitou funkciou vlastných mien je označiť konkrétne a jedinečné osoby alebo veci a pomocou označenia ich presne identifikovať a diferencovať od iných podobných objektov. ďalší zaujímavý rozdiel medzi všeobecnými a vlastnými menami je aj ich formálne stvárnenie (nie však len veľké alebo malé písmeno na začiatku slova) – substantíva pomenujúajú (označujú) objekty okolo nás, adjektíva vo funkcii všeobecných mien bližšie charakterizujú objekt pomenovaný substantívom, slovesá označujú činnosť objektu, prípadne čo sa s ním deje. Vlastné mená môžu mať formu substantíva, adjektíva, slovesa... ale vždy plnia funkciu substantíva – pomenujúajú jedinečný objekt – meno *Sitár* označuje človeka bývajúceho na určitej adrese, v určitom meste a nie výrobcu sít, *Revúca* je konkrétne mesto na strednom Slovensku a dnes je to tiché mesto, *Kukal* je napr. kolega v práci a nie ten čo vydával zvuk podobný kukučke.

Pri výučbe tvaroslovía môže učiteľ poukázať na špecifické postavenie vlastných mien napr. aj v tom, že niektoré (formálne) adjektívne vlastné mená sa skloňujú ako substantíva –napr. *Trnava* (*Trnava* – N. sg., *Trnavy* – G. sg., *Trnave* – D. sg., *Trnavu* – A. sg. atď.) a niektoré si ponechali adjektívnu formu skloňovania – napr. *Revúca* (*Revúca* – N. sg., *Revúcej* – G. sg., *Revúcej* – D. sg., *Revúcu* – A. sg. atď.).

Na druhej strane môže učiteľ viesť žiakov k zamysleniu o procese vzniku vlastného mena. Žiaci by sa mali naučiť, že pre samotný vznik mena je dôležitý spoločenský dopyt po mene. Napr. prezývku dajú spolužiakom preto, lebo ko-

1 V tomto smere môžeme hovoriť aj o konotatívosti propria, prípadne o konotatívnej stránke propria, pretože vlastné meno svojim začlenením do sociálneho prostredia je nevyhnutne spájané s ďalšími pomenovanými objektami. Je teda pevnou súčasťou sociálnej onymickej siete.

munikujú v neoficiálnej rovine, v uzavretej sociálnej skupine. Ak niekoho začnú prezývať napr. *Sysel*, pred vznikom prezývky musia mať určité motívy (výrazné zuby alebo líčne kosti, hrabivosť a pod.) a prezývku musí kolektív akceptovať. Na druhej strane môže učiteľ využiť výchovný moment a poukázať na negatívnu stránku nevhodnej prezývky, ktorá môže jej majiteľovi ubližovať. Učiteľ môže napr. anonymnou anketou skúmať aké prezývky by kto komu dal a prečo. Na základe citlivého prístupu môže viesť so žiakmi dialóg o motiváciách prezývok. M. Beláková v súvislosti s využívaním hry s fiktívnym menom žiaka hovorí, že „žiak, ktorý je nositeľom fiktívneho mena, má takýmto spôsobom možnosť konfrontovať sa s vlastným menom a zaujímať k nemu postoj. Tiež sa dá vhodne doplniť ako socializačná hra v ktoromkoľvek vyučovacom predmete. Vyučovacia proces sa zakladá na tvorivosti a hre, ktorú chápe ako hru s jazykom. Ide o psycholingvistické hľadisko, ktoré sa silne spája so socializačným.“ (Beláková, 2008, s. 16). Konfrontácia pocitov žiaka s fiktívnym menom alebo prezývkou je dôležitá pre upevňovanie empatie, ktorá môže potlačiť negatívne prvky v sociálnej existencii školského kolektívu. Analýza žiackych prezývok a diskusia o vhodnosti, či nevhodnosti ich používania sa môže využiť nielen na základnej, ale aj strednej škole. V spomínanej učebnici češtiny (Čechová a kol., 2002) autori odporúčajú študentom vypracovať projekt, v ktorom zozbierajú prezývky spolužiakov, zistia ich motiváciu (pozitívnu aj negatívnu) a zistia, ako tieto prezývky prijímajú ich nositelia a navrhujú k tejto problematike diskusiu, ktorá by mohla odstrániť prvky zlomyseľnosti a zlepšiť atmosféru v triednom kolektíve.

Pre žiakov je určite zaujímavá analýza a etymológia ich vlastných krstných mien. Žiaci môžu dostať za úlohu zistiť od rodičov, čo ich viedlo k tomu, aby im dali také a také meno. Výsledkom zistení nebude len módnosť mena, ale aj rodinné tradície. Vo vyšších ročníkoch, najmä však na strednom stupni, sa môžu žiaci alebo študenti zaoberať pôvodom priezviska a svojho rodu. Popri záujme o meno si môžu uvedomiť historické a spoločenské súvislosti existencie svojich predkov, pôvodného regiónu, migrácie rôznych národov a národností v rámci Európy i mimo nej. Vlastné zistenia žiakov upevnia v nich nielen národné povedomie a hrdosť k rodnému kraju, ku Slovensku, ale spoznaním rodinných vzťahov dospieť k poznaniu, že najmä stredná Európa sa formovala v spolunažívaní mnohých etníc. Spolu s lokálpatriotizmom sa u žiakov bude formovať aj „europatriotizmus“. Učiteľ môže vychádzať z výchovno-vzdelávacieho projektu Slovenskej republiky pod názvom *Poznaj svoju minulosť* z roku 2005 určený žiakom základných a stredných škôl, do ktorého sa zapojili aj české, maďarské, rumunské, chorvátske, slovinské, srbské, čiernohorské, nemecké, talianske či francúzske školy.

„Nezáživná“ gramatická stránka vlastných mien sa dá podať pútavejšou formou, pokiaľ učiteľ vysvetlí princípy tvorenia niektorých druhov vlastných mien,

ktoré môže napríklad využiť v tematickom celku o slovtvorbe. V. Leitmanová (2007/2008(b)) vo svojom príspevku prináša návod na skupinovú prácu s vlastnými menami formou hry na Robinsona a Piatka v 6. ročníku ZŠ, kde jedna skupina žiakov vytvorí mapu s toponymami z rodnej obce, druhá skupina analyzuje názvy utvorené pomocou predpôň, ďalšia skupina predstaví príponové toponymá a posledná skupina vytvorí novú mapu s vymyslenými názvami utvorenými predponami alebo príponami. V tejto problematike sa dajú žiakom vysvetliť slovtvorné formanty určitých skupín vlastných mien – v minulosti sa tvorili názvy vodných tokov (hydronymá) pomocou prípon -va, -ava, -ica, -ca (Bodva, Padva, Myjava, Hučava, Bystrica, Lukavica, Revúca, Blatnica...), názvy osád (ojkonymá) sa vyznačujú príponami -ovce, -avce, -any... (Michalovce, Sebeslavce, Krškany, Vozokany). Učiteľ ovládajúci základy onomastiky vie, ktoré prípony sú staršie a ktoré sú mladšie. Môže tak žiakom zdôrazniť starobylosť mnohých riek, vrchov a miest. Môže využiť medzipredmetové vzťahy s už spomínaným dejepisom alebo zemepisom.

Veľkej popularite sa medzi laickou verejnosťou teší etymológia názvov obcí. Žiakov však treba upozorniť na tzv. ľudovú (nevedeckú) etymológiu a odlíšiť ju od vedeckej. V českej televízii vysielajú popularizačno-náučný seriál pod názvom *Divnospis. Proč se to tak jmenuje?* o výklade názvov viacerých českých obcí. M. Beláková vo svojej dizertačnej práci (Beláková, 2008, s.74 a n.) navrhuje v rámci využitia regionálnej problematiky vo vyučovaní použiť tzv. etymologickú mapu, v rámci ktorej žiaci nakreslili mapu okolitých obcí a pokúšali sa odhaľovať motiváciu jednotlivých ojkónym. Prácu s etymologickou mapou autorka komentuje slovami: „Prvoplánové etymologické rozbory sme korigovali a uvádzali bližšie podrobnosti, ktoré pomáhali vysvetliť ťažšie názvy. Súčasťou práce bol rozhovor o histórii, spoločenskom usporiadaní v obciach, ich hospodárení či charakteristických znakoch (porast, živočíšstvo). Dvojhodinovou prácou sme so žiakmi prezentovali propriá bez väčšieho upozorňovania na písanie veľkého písmena. Zamerali sme sa na ich motivačnú stránku a mimojazykový charakter.“ (Beláková, 2008, s.75). Z komentára tejto metódy vyplýva funkčné prepojenie viacerých vyučovacích predmetov, prebudenie záujmu žiakov o rodisko, okolitý kraj, jeho históriu, prírodu. Napriek tomu, že práca počas dvoch hodín bola nesmierne náročná na prípravu učiteľa, hodina bola dynamická a „objemom“ informácií, podnetov a vzťahov sa vyrovnala niekoľkým vyučovacím hodinám.

Podobnú problematiku (ale v oblasti terénnych názvov – toponým) možno uplatniť v literárnej povesti. Matica slovenská vydáva viaceré knihy povestí z rôznych regiónov Slovenska. Autormi povestí sú napr. Peter Urban (Čertova svadba, Kamenná žena), J. Tatar (Živý poklad) a ďalší. „Etymologickou povestou sa vlastné meno dostáva do kontaktu s inými vyučovacími predmetmi a oblasťami života

a pôsobí ako výborný motivačný činiteľ.“ (Beláková, 2008, s. 10).

Edukácia v oblasti onomastiky patrí v súčasnosti v školskom vyučovacom systéme k okrajovým témam a interpretácia problematiky vlastného mena sa redukuje najmä na jeho pravopisné charakteristiky. Je len na učiteľoch, či chcú využiť možnosti, ktoré im onomastika ponúka. Ak ponúkanú šancu využijú, môžu v deťoch vypestovať a upevniť pozitívny vzťah ku svojmu rodisku, regiónu i vlasti a prebudiť v nich záujem o mnohé oblasti života.

Literatúra

- Beláková, M.: Vlastné meno – didaktický problém?! In: Sičáková, E. – Liptáková, E. (eds.). *Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2006, s. 128–129. ISBN 80–8068–491–X.
- Beláková, M.: Komunikačný aspekt proprií vo vyučovaní materinského jazyka. In: Sičáková, E. – Liptáková, E. – Hlebová, B. (eds.). *Slovo o slove. Zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2007(a), s. 251–254. ISBN 978-80-8068-646-8.
- Beláková, M.: Fungovanie antroponyma v mikrosociálnom prostredí z didaktického pohľadu. In: *Acta onomastica*, roč. XLVIII, 2007(b), s. 7–10. ISSN 1211-4413.
- Beláková, M.: *Vlastné meno ako hra*. Dizertačná práca. Trnava : PF TU, 2008. 125 s. (+ 13 s. príloh). Rukopis.
- Čechová, M. – Kraus, J. – Styblík V. – Svobodová I.: *Český jazyk pro 3. ročník středních odborných škol*. 1. vydání. Praha : SPN – Pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2002. 208 s. ISBN 80-7235-190-7.
- Čechová, M. – Oliva, K. – Nejedlý, P.: *Hrátky s češtinou*. 1. vydání. Praha : PSN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2007. 224 s. ISBN 97880-7235-340-3.
- Leitmannová, V.: Využitie vlastných mien na hodinách slovenského jazyka a literatúry. In: *Češtinář*, roč. 18/2007–2008(a), č. 5, s. 158–161.
- Leitmannová, V.: Práca s vlastnými menami v ZŠ. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, roč. 54, 2007/2008(b), č. 5–6, s. 171–175.
- Šitinová, M.: *Řekni, jak se jmenuješ, a já ti povím... Co děti vyprávějí o svém jménu*. 1. vydání. Praha : Amadea, 1999, 152 s.
- Šrámek, R.: Co by měl učitel základní školy vědět o vlastních jménech. In: Majtán, M. – Ruščák, F. (eds.) *12. Slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“*, Prešov 25.–26. 10. 1995. Zborník referátov. Prešov :

Pedagogická fakulta UPJŠ; Bratislava : Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, 1996,
s. 43-47. ISBN 80-88885-04-3.

doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD.
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied
krsko@fhv.umb.sk

BIBLE JAKO ZDROJ MARKETINGOVÉ KOMUNIKACE

Radka Čapková

Abstrakt: České reklamy využívají Bibli jakožto inspirační zdroj, přestože mnohé z nich jsou považovány za svatokrádežné či šokující. Texty jsou obvykle zapojeny humorným způsobem, biblické motivy aktualizují. Některé zahraniční reklamy používají ve spojitosti s Bibli vulgarismy nebo sexuální motivy. Odkazy na Bibli má v reklamě poměrně dlouhou tradici.

Klíčová slova: reklama, Bible, humor, aktualizace

Abstract: Czech advertisements sometimes use Bible as an inspiration source, although it is considered to be shocking, sacrificial or blasphemous. This type of allusions has relatively long tradition. The texts are usually quoted in an actualised, often humorous way. Some foreign commercials also use vulgarisms or sex motives in connection with Bible.

Key words: advertising, Bible, humour, actualisation.

Česká reklama se mnohdy ve snaze upoutat recipienta opírá o různé všeobecně známé texty a využívá tak principu intertextovosti¹. Texty, k nimž reklama odkazuje, bývají nejčastěji známé mezi širokou veřejností, aby recipienti byli schopni aluzi či citát odhalit. Pretext bývá v reklamách obvykle parodován nebo jinak aktualizován.

Za nejčtenější knihu světa bývá označována Bible, která splňuje kritérium široké známosti mezi publikem. Přesto se nedá předpokládat, že budou aluze k citátům z Bible v reklamních textech výrazně často používané. Tento postup je pravděpodobně komplikován jistou snahou o zachování tabu posvátnosti, nedotknutelnosti, sakrálnosti. To je však v poslední době čím dál častěji porušováno (srov. Čmejrková, 2007). Reklama si s biblickými motivy pohrává mnohdy překvapivým, troufalým či šokujícím způsobem. Tento postup ovšem není v marketingovém prostředí ničím novým. Využití Bible, a zejména desatera Božích přikázání, má v reklamě relativně dlouhou tradici. Inspiroval se jí už v r. 1969 O. Toscani v reklamě na džíny jménem Jesus. Srov. slogany *Nebudeš mít jiné džínsy než mě!* a *Kdo mě miluje, následuje mě* s obrázkem dívky v krátkých šortkách (Toscani, 1996, s. 121). Za tuto kampaň byl Toscani v Itálii označen za rouhače.²

1 Více o intertextovosti v reklamě např. Čapková, 2009, Čmejrková, 2000, 2007.

2 Srov. též Toscaniho názor, že „reklama je katechismem náboženství spotřeby“ (1996, s.

První věta Evangelia svatého Jana zní: *Na počátku bylo Slovo, a to Slovo bylo u Boha, a to Slovo byl Bůh*. Reklama na pivo Pilsner Urquell si troufá s tímto výrokem polemizovat a obměňuje ho:

Na počátku byla dvě slova. Pilsner Urquell. Inspiruje originalitu.

Podobný nápad měli tvůrci reklamy na ovocný džem Samt:

Na počátku bylo ovoce... a na konci také.

Formu třístupňové gradace má reklama na GE Capital, poskytující bankovní služby:

*Na počátku bylo světlo.
Pak přišly peníze.
Peníze potřebují banku.*

V Knize Genesis se píše: *I řekl Bůh: Bud' světlo! I bylo světlo*. Reklama na firmu, která dodává kotle a kamna, vidí svou prioritu jinak:

Budiž teplo! ...kamna pro vaši chalupu

Jiná reklama původní biblický text rozšiřuje:

Budiž světlo levněji! Bauhaus, úsporné žárovky od 89 Kč

Knih Genesis dále říká: *I stvořil Bůh člověka k obrazu svému, k obrazu Božímu stvořil jej, muže a ženu stvořil je*. Na to navazuje jednoduchým způsobem reklama na Budweiser:

*Bůh stvořil ženu.
A my...B. B.
Budweiser Bürgebräu*

Tato reklama je trojstupňová. Nejdřív konstatuje, že *Bůh stvořil ženu*. Text je doplněn obrázkem atraktivní blondýny, který propojuje aluzi na Bibli s druhou větou: *A my ...B. B.* Iniciály B. B. většině recipientů připomenou iniciály jména Brigitte Bardot (a film *...a Bůh stvořil ženu* z roku 1956, v němž B. Bardot hrála

123), že „největší kampaní v historii lidstva byla kampaň s Ježíšem“ (ibid., s. 117) nebo že „reklama má překvapivě mnoho společného s náboženstvím (ibid., 153).

hlavní roli). Autoři reklamy text graduji názvem piva – *Budweiser Bürgerbräu*.

Volněji k tomuto citátu odkazuje rozhlasová reklama na telefonickou společnost O2, která nabízí i internetové služby. Reklama působí svým způsobem nelogicky, má v sobě prvky nonsensu.

Na počátku stvořila Zdena svůj svět, ten svět byl pustý. I řekla Zdena: budiž kefir. I byl kefir. A viděla Zdena, že kefir byl dobrý a učinila k němu dietu. I řekla také Zdena: buď trvalá a budiž k žehlení. A viděla Zdena vše, co učinila. A bylo to dobré.

Stvořte si svůj svět.

A vyberte si k O2 internetu jen ty služby, které chcete. Třeba volání mezi dvěma vašimi mobilními čísly v síti O2 zdarma.

O2 více možností.

Dvě reklamní kampaně³ různým způsobem využily desatero Božích přikázání. Reklamy na Czech Online (firmu zabývající se telekomunikačními, hlasovými a datovými službami) citují přikázání doslova, ovšem vzápětí připojí výrok, který celý jejich smysl podstatně změní, relativizují ho ve vztahu k obchodnímu prostředí. Přestože je zde patrna nadsázka, jedná se z hlediska křesťanských hodnot o využití přinejmenším dosti problematické:

1. *V jednoho Boha věřiti budeš. Jmenuje se výdělek.*
2. *Nevezmeš jména Božího nadarmo. Pokud nezní úspora.*
3. *Šest dní budeš pracovat. A ten sedmý... taky.*
4. *Cti otce svého i matku svou. Pokud to neohrozí firmu.*
5. *Nezabiješ. Leda kvůli daňovému auditu.*
9. *Neпоžádáš manželky bližního. Pokud není ve správní radě.*

Pro reklamy na pivo značky Budweiser Budvar vzniklo jiné, originální desatero, zaměřené na kvalitní výrobu piva: *neupravíš, nezaměníš, nesmícháš, neošálíš, nezřeďíš, nepřibarvíš, neošidíš* apod. Na každé přikázání pak navazovalo jeho vysvětlení, autoři se snažili (především pomocí užitých lexikálních a syntaktických prostředků) archaizovat jazyk, např.:

Neošidíš

Velkou špatností pivovarníků proraďných jest, když zlou míru do sudů a láhví stácejí, a zákazníkovi tak jeho právo na správné množství piva

³ V obou případech uvádíme pouze příklady, reklamní kampaně zpracovávaly všech deset přikázání.

odpírají. Avšak přestoupení tohoto kdožkoli se dopouští, skutek zlý činí a nemilosrdný ortel nad ním vyneseno bude. A protože, aby soudný den poctivého piva českého nastati nemohl, pečlivě vybírejte mok, který sobě dopřejete /.../

Na nejznámější modlitbu *Otče náš* (Matouš 6:13) poměrně odvážně navazuje reklama na pivo Staropramen. Tvůrce reklamy zachoval většinu sloves včetně jejich tvarů, ale zbytek textu situoval do prostředí hospody:

*Hospodo má, v níž jsme jako doma
buď pochváleno pivo tvé
přijď hostinský tvůj
toč se pípa tvá
ve sklepe i ve výčepu
Chléb náš tekutý dej nám dnes
a požehnej naší žízni
jakož i my
požehnáme svým púllitřům
a dopřej nám dobrou míru
a zbav nás žízně
Pramen*

Některé časopisové reklamy využívají biblické motivy, které mají známé výtvarné zpracování. Jedná se ovšem o postup relativně řídký, protože tvůrci reklam si uvědomují, že většina výtvarných děl není mezi masovou veřejností známá, úspěch reklamní kampaně tak není zaručen. Reklama propagující regenerační mast z konopného oleje takto využila obrazu *Adama a Evy* od A. Dürera. Adam a Eva mají ovšem na místo fíkového listu list konopí.

V reklamách na dětskou kosmetiku a dermatologické léčivé přípravky je častý motiv maminky s dítětem, který v některých případech může evokovat madonu s Ježíškem.

S postavou Boha, jeho moci a schopností poměrně volně nakládá televizní reklama na pálivé dochucovaadlo Tabasco: Na Zemi dopadají obrovské hořící koule, které ničí budovy, pole, zboží Stonehenge. Varovně se za nimi otáčejí družice. Následující záběr ukáže Boha, který si „na nebi“ rozverně pochutnává na pizze, kape si na ni pálivé Tabasco. Občas mu krůpěj kápne dolů na Zem... a má ničivé následky.

Pokud se nám tento způsob zacházení s náboženským textem zdá blasfemický, podívejme se pro srovnání na „reklamy“, které vytvořila Sekce pro mládež

České biskupské konference. Jedná se o spoty zpřístupňující mladým věřícím Bibli a modlitbu. Protože v českých médiích není náboženská reklama povolena, jsou spoty přístupné pouze na internetu, např. na www.tv-mis.cz. První z nich paroduje reklamu na bulvární deník BLESK (se sloganem *víme víc*), využívá obdobně bílé písmo na rudém podkladě a „skandální“ titulky lákající k četbě dalších textů:

*Hrozí potopa!
Tvrdí Noe!
Kauza Maria:
Kdo je skutečným otcem dítěte?!
Zázrak!
Uzdravil slepého!
Víme víc.
BIBLE
Nyní se speciální přílohou žalmů*

Druhý spot odkazuje k reklamě na společnost TelefonicaO2, na podkladě zní stejná hudba, hlas z pozadí má stejný charakter a podobnou naléhavost, jsou využity konkrétní části textu (*je tu nový rozměr v komunikaci, máme více než ...zákazníků po celém světě, můžete volat neomezeně apod.*), název firmy O2 [ou tú] je nahrazen zvoláním O, God [ou god]:

*je tu...
nový rozměr v komunikaci...
je nejrychlejší...
nejekonomičtější...
nejdostupnější...
modlitba.
máme více než 1000 000 000 zákazníků po celém světě.
můžete volat neomezeně...
kdekoli chcete...
už brzy...
můžete volat...
i Vy...
O, God...*

Závěrem citujme několik zahraničních reklam, které pracují s biblickými motivy. V nich tabu posvátnosti padá úplně, reklamy jsou propojeny se sexem,

jsou užity vulgarismy, náboženské hodnoty jsou problematizovány. Např. izraelská reklama na GPS navigaci ITURAN využívá téma židovského exodu. Kamera sleduje Mojžíše se svým lidem čtyřicátý rok exodu. Mojžíš je ztracen, neví, kudy dál. Najednou z oblohy přilétne ohnivá koule a vytvoří v poušti kráter. Když lidé sestoupí dolů, zjistí, že jim Bůh seslal GPS navigaci, která šipkou ukazuje zemi zaslíbenou, do níž se mají vydat:

*Exodus, the 40th year
Moses, we are fucking lost.
The promised land*

Další reklama (na pojišťovací společnost Central Beheer) využívá motivu Adama a Evy. Eva se prochází v ráji, hraje si s květinami a zvířaty, prohlíží si jablko na stromě. Najednou uvidí pohledného mladíka a se zalíbením na něho hledí. Ovšem po chvíli je zřejmé, že Adam je (stereotypně zobrazený) gay.⁴

Jak je patrné z předchozích ukázek, Bible má v reklamách poměrně široké využití, možná větší, než bychom čekali. Autoři reklam jdou ve své kreativité mnohdy dál, než by bylo před několika lety přípustné. Došlo k určitému posunu motivů, u kterých reklamní kreativci předpokládají, že budou tolerovány nebo kladně přijímány. (Připomeňme, že česká veřejnost je poměrně tolerantní, např. co se týče využití erotiky, více viz Vysekalová; Komárková, 2002).

Zapojení motivu Bible je vždy velmi citlivou záležitostí. Můžeme předpokládat, že pro něj bude platit to, co obecně platí pro použití humoru v reklamách: velmi dobře pomoci něj dosáhneme pozornosti, reklama se u recipientů déle udrží v paměti, ale nepodpoří proces přesvědčování a musí se s ním nakládat velmi obezřetně, co se týče kontextu s některým typem zboží či služeb (ibid., s. 148). V každém případě se vždy najde skupina lidí, již budou takovou reklamou pobouřeni a budou ji považovat za znesvěcení či zneužití. A je téměř jisté, že využití motivů a textů vycházejících z některých jiných náboženství by ani v naší kultuře nebylo možné.

Literatura

Bible svatá. Praha : Ekumenická rada církví ČSR, 1984. Bez ISBN.

ČAPKOVÁ, R. *Intertextualita v reklamě*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta. Katedra českého jazyka, 2004.

ČAPKOVÁ, R. *Intertextualita v reklamě*. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta. Katedra českého jazyka, 2005.

ČAPKOVÁ, R. *Intertextualita v reklamě a její využití v hodinách českého jazyka*

⁴ Stranou ponechme fakt, že není zcela zřejmé, jak se zobrazovaná skutečnost váže k propagovanému produktu. Využití motivu se jeví jako samoúčelné.

na SŠ. Disertační práce. Univerzita Karlova V Praze. Pedagogická fakulta. Katedra českého jazyka, 2009.

ČMEJRKOVÁ, S. *Reklama v češtině, čeština v reklamě*. Praha : Leda, 2000. ISBN 80-85927-75-6.

ČMEJRKOVÁ, S. Kulturní a jazykové zdroje persvazivnosti české reklamy. In *Od informace k reklamě*. Ostrava : Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2007, s. 161–191. ISBN 978-80-7368-265-1.

TOSCANI, O. *Reklama je navoněná zdechlina*. Bratislava : Slovart, 1996. ISBN 80-85871-82-3.

VYSEKALOVÁ, J.; KOMÁRKOVÁ, R. *Psychologie reklamy*. Praha : Grada, 2002. ISBN 80-247-0402-1.

Zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání.

PhDr. Radka Čapková, Ph.D.

Katedra českého jazyka Pedagogické fakulty UK v Praze

radka.capkova@pedf.cuni.cz

PROJEKTY PROJECTS

HISTORICKÁ MLUVNICE VE VÝUCE BUDOUČÍCH BOHEMISTŮ A BUDOUČÍCH UČITELŮ NA PEDAGOGICKÉ FAKULTĚ UK

Martina Šmejkalová

Abstrakt: Příspěvek *Historická mluvnice ve výuce budoucích bohemistů a budoucích učitelů na Pedagogické fakultě UK* přináší zprávu o koncepci výuky disciplíny historický vývoj českého jazyka na katedře českého jazyka UK-PedF, a to jak pro studenty oborového studia, tak pro studenty učitelství pro 1. stupeň ZŠ. Dokládá důležitost znalostí z vývoje českého jazyka právě pro budoucí učitele, přináší i konkrétní návrhy didaktického využití dané problematiky.

Klíčová slova: výuka bohemistů, výuka budoucích učitelů na PedF UK, vývoj českého jazyka

Abstract: The entry *Historická mluvnice ve výuce budoucích bohemistů a budoucích učitelů na Pedagogické fakultě UK* informs readers about the conception of teaching the historical development of Czech language at the department of Czech language at the Faculty of Education of Charles University in Prague. It deals both with the courses for future teachers of Czech and future teachers at elementary schools. The text explains the importance of the knowledge of the development of Czech language for future teachers and offers practical ideas for Czech language classes.

Key words: teaching of bohemists, teaching of future teachers, development of Czech language

Monotematické číslo Didaktických studií přináší příspěvky z několika oblastí odborných zájmů jubilantky. Historická mluvnice českého jazyka mezi ně nade vši pochybnost patří. Vedle předmětu historická mluvnice českého jazyka, který vyučovala na UK PedF, byla N. Kvitková také spoluautorkou náplně studijního plánu tzv. historického modulu na naší fakultě, zavedla zde v 1. polovině 90. let mj. semináře barokní češtiny. Věřím, že pedagogické hodnoty, které jsem už jako studentka zřetelně vnímala a které nám – budoucím učitelům – doc. Kvitková zcela přirozeně předávala, jsou základními kameny cesty, z níž bychom při vši nezbytné modernizaci výuky neměli sestoupit.

Motto:

Možné otázky

Paní učitelko, pane učiteli,

- proč Vlado, který sedí vedle mě, píše dopis kamarádce takovým divným písmem? Proč nepíše jako my?
- proč se ve slově *bít/byt* píše jednou měkké *i* a jednou tvrdé *y*, když vyslovujeme obě slova stejně?
- proč vlastně máme vyjmenovaná slova?
- proč píšeme na začátku slova *ú* a uprostřed slova *ů*, když obě *ú/ů* vyslovujeme úplně stejně?
- proč se v této písničce zpívá *Dú Valaši, dú?* Proč tam není *Jdou* (dou)?
- proč je 1. pád *pes* a 2. pád *bez psa*? Proč není *bez pesa*?
- proč po nás chcete, abychom říkali třeba *My bychom chtěli jet na výlet*, když stejně všichni říkají *My bysme chtěli jet na výlet*?
- proč jste mi v článku do školního časopisu opravila větu *Před dvěma dny naše třída vystupovala na vánoční besídce*?
- a proč vlastně mluvíme jinak doma a jinak ve škole?

Všechny tyto otázky může zvědavý žák položit svému učiteli. A na všechny může vzdělaný učitel odpovědět – s pomocí znalosti historické mluvnice.

Syntaktická skladební skupina v titulku tohoto článku je plně namístě. Poté, co i pedagogické fakulty restrukturalizovaly svá oborová studia na „učitel-ský“ tříletý bakalářský stupeň a „učitelský“ navazující magisterský stupeň, záleží na postavení historické mluvnice v učebním plánu, zda ji budou studovat „jen“ bohemisté, u nichž nelze s jistotou tvrdit, že budou pokračovat v navazujícím magisterském studiu, nebo bohemisté – budoucí učitelé. Na pražské pedagogické fakultě je historická mluvnice jako jedna z fundamentálních jazykových disciplín zařazena do bakalářského stupně, ovšem její pojetí je oproti tradičnímu chápání poněkud modifikováno. Podle akreditace schválené v červnu 2009 disciplína pod názvem *Historický vývoj českého jazyka* postupuje po jednotlivých jazykových rovinách až k nejmladším vývojovým obdobím, v centru pozornosti je vedle češtiny 14. a 15. století také hláskoslovná a morfologická charakteristika humanistické a barokní češtiny, rozvoj její slovní zásoby a syntaktické stavby, hodnocení jazykové situace v období baroka. Všimá si tedy vývoje sociokulturního, historického kontextu a jazykové situace, zdůrazňuje vnější dějiny jazyka a přiklání se i k historické sociolingvistice, lexikologii, sémantice, onomastice a k etymologii. S přihlédnutím k profilu absolventa bakalářského stupně jsou při výkladu a cviče-

ních důsledně vyvozovány důsledky diachronních změn pro současný stav jazyka a jeho vývojové tendence. Vedle hláskoslovných jevů je proto důkladná pozornost věnována např. vývojové dynamice deklinačních typů, která se do současnosti promítla v distribuci koncovek např. v genitivu singuláru maskulin (*hrad/les*) nebo v rozdílném genitivu plurálu feminin (*růže/ulice*).

„Vývoj jazyka“ však není doménou pouze oborového studia; disciplína s tímto obsahem je zařazena i do přípravy učitelů nižších vzdělávacích stupňů, zejména učitelství pro 1. stupeň základní školy. Vzdělávací cíl je v tomto případě poněkud odlišný a musí reflektovat potřeby výuky jazykových disciplín podstatné pro budoucí učitele na prvním stupni. Jedním z cílů jistě stále zůstává prohloubení všeobecného kulturněhistorického přehledu. Díky své sepijatosti se staršími literárními památkami mohou být rámcové obrysy vývoje českého jazyka modelovány na pozadí vývoje českého písemnictví (praxe nám opakovaně ukazuje, jak je užitečné a potřebné historickoliterární a kulturněhistorické souvislosti studentům stále připomínat).

Znalost historického vývoje češtiny však podle našeho soudu nemá sloužit pouze k rozvoji kognitivní složky odborných kompetencí učitele a jeho všeobecného přehledu. Má přispívat i k osvětlení zdánlivě nesouvisejících obsahů a k rozkrývání souvislostí mezi učivem například druhé třídy základní školy a učivem vysokoškolské disciplíny, a zvyšovat tím kompetentnost učitele při volbě motivačních prvků či vyučovacích metod. Při výkladu historických jazykových jevů proto máme ustavičně na paměti edukační obsahy kurikula 1. stupně základní školy, a to nejen ve vzdělávací oblasti *Jazyk a jazyková komunikace*, ale i v oblastech jiných, např. *Člověk a jeho svět*.

Pokusme se na několika příkladech ilustrovat, co touto proklamací rozumíme. Prvním velkým tematickým celkem je v našich seminářích učivo o staroslověnsčině. To se samozřejmě přirozeně pojí s problematikou cyrilometodějské mise, s níž se žáci 1. stupně setkávají nejčastěji v rámci vlastivědy. Učitelům, kteří našimi semináři prošli, se jako motivační prvek velmi osvědčilo oblíbené psaní jména žáka pomocí cyrilice (spojitost s výtvarnou výchovou). A v neposlední řadě – při současné četnosti výskytu dětí z východoslovanských zemí v běžných třídách lze toto učivo velmi dobře využít pro realizaci průřezových témat *Výchova demokratického občana*, *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech* či *Multikulturní výchova*.

Část seminářů věnujeme i historickému hláskosloví. Velmi vstřícně reagují zejména studenti kombinovaného učiva na výklad o původu tzv. vyjmenovaných slov, která jsou nepochybně hlavní náplní pravopisného vyučování na 1. stupni. Vstřícně proto, že v průběhu své učitelské praxe mnozí slyšeli v úvodu zmíněné otázky: „Proč vlastně máme vyjmenovaná slova?“ „Proč musíme psát dvě *i/y*,

když vyslovujeme obě stejně?“, a dokáží tedy ocenit hodnotu podávané informace. Vyjmenovaná slova, tedy taková slova, v jejichž kořeni se píše po tzv. pravopisně obojetných souhláskách buď *y*, nebo *ý*, jsou totiž krystalickou ilustrací historického reliktu, pravopisného jevu, který jinak než s uvědoměním si historického vývoje nelze pochopit. A byli to právě tito učitelé, kteří nám potvrdili, že žáci velmi dobře pochopili vysvětlení, že naši předci vyslovovali *i* a *y* rozdílně, rozdílnou výslovnost snadno slyšeli, a nejstarším písařům proto nečinilo potíže ji zaznamenávat. Rozdíly ve výslovnosti později vymizely, ale v našem pravopisu – právě ve vyjmenovaných slovech – na ně dosud žije vzpomínka.

Z hláskosloví také vychází podobná záludná otázka, a sice proč píšeme na začátku slova *ú* s čárkou, zatímco uvnitř a na konci slova *ů* s kroužkem. Mezi našimi studenty – a později jejich žáky, jak máme dosvědčeno – vzbuzuje živý ohlas vysvětlení, že se jedná o reliktní staršího diftongu *uo*, jehož *o*-ová složka byla někdy písaři zapisována nad slovo a po monoftongizaci na dlouhé *ů* začala být považována za diakritické znaménko značící délku samohlásky. Starším žákům je možné na pozadí historického vývoje objasnit hláskovou podobu textu písniček či pohádek z různých nářečních oblastí (Dů Valaši, dů; Jirka s kozů) zcela jednoduchým poukazem na historickou nářeční diferenciaci.

Podobně na další otázku z úvodu článku (Proč je tvar 1. pádu *pes*, zatímco 2. pád *bez psa*?) lze odpovědět pomocí hláskového vývoje. V tomto slově (a v četných jiných) se vyskytovaly praslovanské ultrakrátké samohlásky, tzv. jery. Tyto jery zanikly podle pravidla, že počítáno od konce slova v souvislé řadě jerů liché jery zanikaly, zatímco sudé se vokalizovaly na *e*. Proto z původního *pъsb* a bez *pъsa* vznikly dnešní tvary *pes0*, ale *p0sa*.

Bolavým místem vyjadřovací praxe velké části českých mluvčích jsou nepochybně tvary kondicionálu. Na otázku *proč* „bychom, a ne bysem ani by jsem“ můžeme i tentokrát využít výkladů historických, a sice vysvětlení, že tvary dnešního podmiňovacího způsobu jsou reprezentanty někdejšího, zaniklého minulého času – aoristu. Podobně hyperkorektní podoba sedmého pádu číslovky *dva*, *dvě* – *se dvěma*, kterou v současnosti často slyšíme, vypovídá paradoxně o malé znalosti českého jazyka, jakkoliv se mluvčí snaží vzbudit zdání opaku. Korektní tvar *dvěma* totiž opět odráží historický vývoj, a sice dobu, kdy v češtině existovalo dvojné číslo (nejznámější jeho výskyt je zřejmě v nejstarším dochovaném českém souvětí: Pavel dal jest Ploskovicích zem' u, Vlach dal jest Dolás zem' u bogu i sv' a-tému Ščepánu **se dvěma dušníkoma**, Bogučēja a Sedlatu).

A poslední položená otázka – proč mluvíme (většinou) jinak doma jinak ve škole? Zůstaneme-li jen v oblasti hláskosloví, potom lze konstatovat, že v průběhu historického vývoje jazyka v některých nářečních oblastech proběhly hláskové změny, které nebyly přijaty do spisovného jazyka. Dobře myslím stále po-

slouží dnes už klasická ukázka: spisovnou češtinou zapsaná věta *Dej mouku ze mlýna na vozík*, podrobená základním nářečným úpravám:

*Dej mouku ze mlejna na vozejk.
Dé móku ze mléna na vozék.
Daj múku ze mlýna na vozík.
Daj muku ze mlyna na vozik.¹*

Domácí nářeční prostředí žáků respektujeme, škola by však měla rozvíjet i jejich vyjadřování ve spisovném jazykovém kódu.

Takových příkladů, kdy jazykové jevy probírané na 1. nebo i 2. stupni ZŠ jsou vysvětlitelné a pochopitelné výlučně z historické perspektivy, je mnoho. Domnívám se, že v našem pojetí výuky historické mluvnice nabízíme učitelům možnosti, jak alespoň na některé otázky žáků *proč* neodpovědět: „Protože to tak je.“

Na závěr snad ještě jedna možnost využití učiva o vývoji jazyka. Nesčíslněkrát jsem dostávala na seminářích otázky, proč se trápíme tvary, které jsou už dávno vyhynulé, proč nezrušíme *i* a *y*, proč si komplikujeme život? Odpovědi na ně nejsou jednoduché a rozhodně nelze tyto otázky bagatelizovat.² Osobně vycházím ze skutečnosti, že školní vyučování seznamuje žáky s historií našeho národa a uč je vážit si hodnot kulturního dědictví.³ Náš národní jazyk je součástí národního kulturního dědictví, proto bychom měli vést žáky k poznání, že i jeho historické relikty vytvářejí svěbytnou součást naší národní identity.

Literatura

LAMPRECHT, A. et al. *Historická mluvnice češtiny*. Praha : SPN 1986.
[online] <http://prirucka.ujc.cas.cz>

doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D.
Katedra českého jazyka Pedagogické fakulty UK v Praze
martina.smejkalova@pedf.cuni.cz

---

1 My jsme ji převzali z Cuřín, F. a kol. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. SPN, Praha 1975, s. 173.

2 Stranou nyní necháme, že podobné diskuse se vedly a vedou v odborné veřejnosti s pravidelnou periodicitou – srov. např. diskuse v Českém jazyce a literatuře a Slově a slovesnosti z druhé poloviny 60. let. Tyto diskuse se zabývaly racionalizací pravopisu a už tehdy byly vznášeny i velmi radikální návrhy.

3 Charakteristika vzdělávací oblasti Člověk a společnost. RVP ZV, VÚP, Praha 2007, s. 43.

JMÉNA PRO PSY UŠLECHTILÝCH PLEMEN

Eva Hájková

Abstrakt: Zájem české onomastiky se v poslední době soustřeďuje mimo jiné na zoonyma. Článek informuje o dosud nezpracované problematice pojmenování ušlechtilých zvířat, a to psů. Přináší ukázkou souboru jmen náhodně vybrané chovné stanice psů a naznačuje možné interpretace získaného materiálu.

Klíčová slova: Onomastika, zoonymie, urbanozoonymie, jména psů.

Abstract: Names for pedigree dogs. Zoonyms have become an area of interest in Czech onomastics recently. This article informs about names for pedigree animals, namely dogs. It brings a sample of names from a breeding station and offers possible interpretations of the material.

Key words: Onomastics, zoonymy, urbanozoonymy, names of dogs.

Češi jsou prý psí národ, alespoň se to tvrdí v různých příležitostných tisících komentujících vztah chovatelů psů a jejich čtyřnohých miláčků. U většiny vesnických stavení i v minulosti byl chován pes jako hlídač, tedy zvíře pracovní, užitkové. Dnes však vidíme značné množství psů rozličných ras i ve městech, přičemž původní důvod držby psa jako hlídače už nepřichází zpravidla v úvahu. Soužití člověka a zvířete má letitou tradici, jeho důvodem od počátku byla vzájemná prospěšnost. I když se během doby požadavky člověka na roli zvířete v jeho blízkosti proměňovaly, princip vzájemné prospěšnosti zůstává. Pes se z ochránce a hlídače často mění ve společníka, hospodářský důvod jeho držby člověkem se mění v důvod sociální, a to mnohdy i na vesnici, kde právě tento hospodářský důvod měl svůj původ. A tak vedle psa pracovního, služebního nebo terapeutického a psa chovaného k loveckým účelům nebývale vzrostl počet psů chovaných pro potěchu člověka, a to sice především ve městech, ale i na vesnici.

V souvislosti s množstvím chovaných psů vzrostla adekvátně i potřeba tyto psy pojmenovat – už z důvodů praktických, neboť na psy je nutno nějak volat, ale ve shodě s proměněnou rolí psa především jako společníka člověka se pojmenování psa stalo zřetelným projevem kladného citového vztahu člověka k němu. Repertoár jmen dávaných psům se tedy značně rozšířil, a není proto divu, že se o tato jména začala větší měrou zajímat onomastika, zvláště urbanozoonymie (srov. např. polské příspěvky, Nowakowska 2001 aj.).

Je těžké dopátrat se, odkdy se u nás mezi dříve typickými psími jmény, jako je Azor, Kazan nebo Brok, objevila antroponyma, skutečností však je, že pojmenování psa antroponymem dnes není žádnou výjimkou. Názory na vhodnost, či nevhodnost takto užitých antroponym se různí a samo zjišťování těchto názorů mnohdy narazí na skutečnost, že respondenti si ani původ jména pro psa v antroponymu neuvědomí. Různými dosavadními šetřeními se podařilo shromáždit řada jmen, jimiž Češi své psy pojmenovávají (Hájková 2009a, 2009b, 2010), a z pozice onomastiky můžeme taková jména klasifikovat co do původu jazykového i původu pojmenování, struktury, frekvence výskytu apod. Stejně můžeme též využít soubory jmen v různých psích kalendářích vydávaných komerčními subjekty. Tyto soubory jmen vycházejí ze svého základního účelu, tedy odpovídají pojmenování psa chovaného pro potěchu člověka, přičemž jako dominantní prostředí je město, městská domácnost, v níž je pes držen. Pro pojmenování psa jsou rozhodující faktory sociální, k zoologickým specifikům se často nepřihlíží. Pro onomastiku by však jistě mohlo být zajímavé využít systémového přístupu k pojmenování psů a pokusit se získat jména psů zapsaných do plemenných knih ušlechtilých ras psů.

Plemenné knihy psů jsou kynologickými organizacemi přísně střeženy a laikům jsou v podstatě nepřístupné. Ochrana dat v nich sice není stanovena zákonem, nicméně je srovnatelná s ochranou dat v matrikách obyvatelských. Cesta je tedy pouze přes chovné stanice ušlechtilých psů, které jsou ochotny nechat nahlédnout do svých záznamů narozených štěňat. Výhodou přitom může být i případné porovnání jmen oficiálních se jmény volacími, tedy jmény, kterými noví majitelé štěňat své psy skutečně pojmenovávají, neboť se často stává, že oficiální jméno novému majiteli z různých důvodů nevyhovuje. Pečlivě vedená chovná stanice, pro niž množení psů není jen obchod, zpravidla sleduje i první kroky svých štěňat v novém prostředí u nových majitelů a volací jména psů zaznamenává. Takovou skutečnost by z plemenných knih odvodit nešlo, neboť tam se uvádějí právě jen oficiální jména narozených štěňat bez dalších souvisejících informací.

Pro pojmenování ušlechtilých psů narozených v registrovaných chovných stanicích platí závazná kynologická pravidla, k nimž patří především respektování přidělené abecedy. To znamená, že jednotlivé vrhy štěňat dostávají jména vždy od příslušného písmene v abecedě podle pořadí narození, a to bez ohledu, od které feny ve stanici štěňata pocházejí – tedy první vrh štěňat v dané chovné stanici má jméno od A, druhý od B atd. V praxi to ovšem znamená enormní vytížení jmen začínajících počátečními písmeny abecedy a jen velké chovné stanice s velkou tradicí se časem dopracují k přidělování jmen z druhé půle či konce abecedy. „Nedostatek“ jmen od požadovaného písmene pak mimo jiné také často vede k vymyšlení jmen zjevně netradičních a ojedinelých, srov. dále. Pro naše potřeby

se nám podařilo získat informace o jménech tří vrhů štěňat chovné stanice Kesidy. Jde o pečlivě vedenou a registrovanou chovnou stanici psů rasy hovawart a poskytnuté údaje jsou naprosto spolehlivé.

Hovawart je původně německé plemeno, o němž existují zmínky již ve 13. století. Je vyšlechtěn ze selského psa z oblasti Schwarzwald a byl užíván především jako hlídací pes šlechty – odtud i jeho jméno hovawart z pův. Hof + warten. Dnešní standard popisuje hovawarty jako silné, středně velké pracovní psy s huňatou srstí a řadí je do skupiny horských pracovních psů. Hovawart je černý, černý se znaky nebo plavý a je to velice dobrý hlídač s mimořádnou vazbou na rodinu svého pána. Dá se tedy předpokládat, že se mezi jmény těchto psů mohou objevit i zdrobněliny vyjadřující tuto citovou vazbu, ovšem v principu patrně půjde o jména nezdrobnělá.

V následujících tabulkách uvádíme jména psů poskytnutá uvedenými chovnými stanicemi, forma zápisu je zachována podle původního zdroje.

Chovní psi a chovné feny stanice Kesidy

Jméno	Chovná stanice	Volací jméno	Pohlaví	Plemeno
Kesidy	Plavý vítr	Kesa	fena	hovawart
Kody	Plavý vítr	Kody	pes	hovawart
Kira	Plavý vítr	Kira	fena	hovawart
Keston	Plavý vítr	Tony	pes	hovawart
Dantes	Gora Monte	Dante	pes	hovawart
Drew Mary	Gora Monte	Mery	fena	hovawart
Coddys	Gora Monte	Kody	pes	hovawart
Clairmont	Z Brzáneckých vinohradů	Monty	pes	hovawart
Bee-bee	Z Brzáneckých vinohradů	Bíbí	fena	hovawart
Awista	Gold Mondeo	Avka	fena	hovawart
All Bri	Sideric Miks	Brína	fena	hovawart
Darlana	Barte Prim	Darlen	fena	hovawart
Boneta	Kris-Ve-Mar	Bony	fena	hovawart

Štěňata narozená v chovné stanici Kesidy

Jméno	Chovná stanice	Volací jméno	Pohlaví	Plemeno
Awe	Kesidy	Ejví	fena	hovawart
Attari Wart	Kesidy	Tara	fena	hovawart
Arwen	Kesidy	Arwen	fena	hovawart
Alvia	Kesidy	Elvína	fena	hovawart
Achita	Kesidy	Ašita	fena	hovawart
Atticus	Kesidy	Aty	pes	hovawart
Arjessy	Kesidy	Jessy	pes	hovawart
Argyll	Kesidy	Ari	pes	hovawart
Anzi-Bady	Kesidy	Bady	pes	hovawart
Boogie-Woogie	Kesidy	Bugí	fena	hovawart
Bonetka	Kesidy	Bona	fena	hovawart
Best Safira	Kesidy	Safi	fena	hovawart
Bugs Benny	Kesidy	Beny	pes	hovawart
Bruthus Boy	Kesidy	Brutík	pes	hovawart
Black Beryl	Kesidy	Bery	pes	hovawart
Cute Chaya	Kesidy	Čája	fena	hovawart
Creme Cheesy	Kesidy	Čízi	fena	hovawart
Crazy Lady	Kesidy	Jistra	fena	hovawart
Cailin Sun	Kesidy	Kajlin	fena	hovawart
Crosby	Kesidy	Krosbík	pes	hovawart
Clyde Boy	Kesidy	Klajd	pes	hovawart
Clipper	Kesidy	Klip	pes	hovawart
Cerberus	Kesidy	Bery	pes	hovawart
Caspar Cale	Kesidy	Kaspi	pes	hovawart
Captain Brut	Kesidy	Brutík	pes	hovawart
Cadett Chuck	Kesidy	Čak	pes	hovawart

Psi jiných plemen chovné stanice Kesidy

Jméno	Chovná stanice	Volací jméno	Pohlaví	Plemeno
Deliquent	Z Dáblovy studánky	Kventy	pes	šeltie
Flash	Foxy Fox	Fleš	pes	Border colie
Delphine	Aurea Rosa	Delfí	fena	Golden retriever
Adelaide	Alebasi Jílové	Šajny	fena	Flat coated retriever
Isabela	Libošovická blata	Bela	fena	Flat coated retriever

Z uvedeného soupisu jmen vyplývá zcela zřetelně několik charakteristických tendencí.

1.

Ačkoli jde o plemeno německého původu, volba jmen se tomu nijak nepodřizuje, naopak nese výrazné znaky angličtiny. Snad jen v jednom případě (Attari Wart) můžeme uvažovat o projekci původně německé součásti názvu plemene hovawart (od warten, čekat, hlídat) do jména, neboť zde se dá stěží předpokládat anglický kontext jména (wart, bradavice).

2.

Převažují jména anglická (popř. v jejich americké variantě, např. Chuck, tj. Charles) nebo jména, která se jako anglická snaží vypadat, ale neodpovídají zápisem. Ojedinelé jsou ve jménech stopy francouzštiny (Dantes, Clairmont).

3.

Zdá se, že nedostatečnost zápisu anglických slov je částečně funkční – v chovné stanici Plavý vítr patrně došla abeceda pro volbu jmen k písmenu K, proto potřeba pojmenovat zvířata od K vedla k počestění zápisu jmen, přesněji přiblížení zápisu jmen jejich výslovnosti. Všechny nepřesnosti formální stránky jmen se však takto vysvětlit nedají – např. Argyll by mělo být patrně zapsáno jako Argyle, pokud All by mělo odpovídat zápisu jména, pak by mělo být pouze Al (jako zkrácená podoba všech delších jmen začínajících Al-), jméno Bugs Benny pak s největší pravděpodobností vyhodnotí každý Američan jako chybně zapsané Bugs Bunny, jméno zajíce z kresleného animovaného filmu.

4.

Pro pojmenování zvířat jsou často užita antroponyma – vedle ojedinelého kulturního jména Bruthus (v angl. psáno ovšem Brutus) jsou to Chuck, Cale, Clyde, Cody, dále Crosby nebo Keston častější sice jako příjmení, ale užívaná i jako první jména. Z dívčích jmen jsou to Cassidy, počešf. Kesidy (i jako chlapecké jméno), Cailin, Arwen a Kira (v originále však zapisovaná téměř výlučně jako Kyra), dále Delphine, Adelaide, Isabela (v angl. podobě Isabel, Isabella, Isabelle) a zcela počeštělá Darlena (Darlene). Poněkud problematické je Drew Mary – Drew jako zkrácená podoba chlapeckého Andrew ve spojení s dívčím jménem Mary. I toto spojení však potvrzuje skutečnost, že zvl. v americkém kontextu lze spojit cokoli, ostatně jako dívčí známe jméno Drew i ze světa hollywoodských hvězd – Drew Barrymore. Zakomponování antroponyma Jessy do neobvyklého pojmenování Arjessy prozrazuje i důvody mnohých „úprav“ jmen, které vysledujeme i z porov-

nání jména oficiálního a jména volacího (ověřili jsme i rozhovorem s majitelkou chovné stanice): zájemce o štěně často již má pro svého budoucího miláčka jméno vybrané – to ovšem mnohdy neodpovídá pořadí vrhu štěňat v dané chovné stanici a tedy i odpovídajícího písmene podle abecedy, které je právě na řadě. A pak vzniknou novotvary typu Arjessy (tj. Jessy), Anzi-Bady (tj. Bady) nebo All Bri (tj. Brína), popř. i „chyby“ jako Bugs Benny (tj. Beny). O dalších obměnách jmen jako důsledku stejné motivace viz dále. Zde ještě připojme komentář legitimního zoonyma Cerberus známého z kulturního kontextu – volací jméno tohoto psa je Bery, což typem připomíná výše uvedené obměny jmen.

5.

Při pojmenování štěňat lze registrovat i tendenci k vícejmennosti, ačkoli z praktických důvodů je výhodnější pojmenovat zvíře krátkým a jednoduchým jménem. Z uvedených jmen by snad častěji mohlo být užito pojmenování Crazy Lady, i když i zde by bylo možné pojmenování jednoslovné, tedy Crazy, nebo Lady. Jako zcela nadbytečné hodnotí anglický mluvčí zdvojené pojmenování Clyde Boy nebo Bruthus Boy, snad i proto, že jméno Boy samo je pro pojmenování psa užíváno běžně. Podobně je pocíťováno i Cailin Sun nebo Caspar Cale, jako zcela nepříhodné je hodnoceno jméno Creme Cheesy. I když jako jméno je v anglickém kontextu možno použít cokoli, v tomto spojení je věcný obsah sousloví příliš zřetelný.

Několik vícečetných pojmenování bylo motivováno přáním budoucího majitele štěněte, což dokládá zase jméno volací, např. Best Safira (tj. Safi), Drew Mary (tj. Mery). Do stejné skupiny bude patřit i Cute Chaya (tj. Čája), neboť pod písmeno C nelze zapisovat jména začínající na Ch. Stejně vysvětlíme i spojení apelativa a antroponyma Cadett Chuck, potřebou jména od písmene C i jméno Captain Brut. Pro pojmenování Black Beryl však odůvodnění nenajdeme, důvodem bude snad jen snaha po výjimečnosti. Volací jméno tohoto psa je Bery a to se patrně zdálo málo „ušlechtilé“.

6.

Jako jména je využito i označení neběžné, ve funkci zoonyma se objeví chrematonymum – např. Argyll (Argyle) je označení pro alespoň dvojbarevný károváný vzor na látce či plenině, Alvia je jméno pro hotel, ale také pro rychlý španělský vlak spojující Madrid s Barcelonou, Awista je zase firma v Německu. Těžko můžeme předpokládat, že štěňata něčím uvedeně skutečnosti připomínala, snad jen v případě podobnosti rychlého španělského vlaku a možná velmi čilého štěněte, což je ovšem velmi málo pravděpodobné.

Shrňeme-li zjiřtřená fakta, musíme konstatovat, že výběr jmen pro uřlechtilé psy je silně limitován pořadím vrhu, k němuž štěně patří. Současně se může výrazně uplatnit snaha po vylučnosti, neobvyklosti jména. Volbu jména psa ovlivňují tedy různé faktory, především ovšem sociální, spojené s osobou majitele psa.

Z lingvistického hlediska mohou být zajímavé charakteristiky jmen volacích, neboť tato volací jména jsou bliřší českému jazykovému prostředí. Náš materiál však ukazuje i u volacích jmen značnou závislost na cizojazyčných předlohách, což se projevuje četností jmen typu Bery, Monty, Safi, Čízi. Taková jména se užívají jako nesklonná, popřípadě pokud jde o maskulina, jsou skloňovaná podle adjektivní deklinace. Substantivní podoby jmen zakončením shodné s českými deklinačními vzory skloňujeme, nejčastěji budou flexi podléhat jejich deminutivní podoby, pokud existují (to se však nepodařilo empiricky ověřit). Ojedinelá deminutiva mezi zjiřtřenými volacími jmény jsou tvořena standardním českým slovo tvorným postupem pomocí sufixu -ík (Brutík, Krosbík) a výše uvedenou možnost naznačují.

Navzdory pragmatickému aspektu pro volbu jména psa se uplatní i tendence k vícejmennosti pojmenování zvířete. Ačkoli se volba jmen lokalizuje do určitého jazykového prostředí, v našem případě do kontextu angličtiny, výběr jmen běžná anglická jména pro psy nerespektuje – jako doklad uvádíme 20 nejčastějších anglických jmen pro psy a 20 jmen pro feny nabízených (a doporučovaných) internetovými zdroji (adresy v seznamu lit.).

Top 20 jmen pro psy:

Max, Buddy, Jake, Bailey, Rocky, Charlie, Jack, Toby, Cody, Buster, Duke, Cooper, Harley, Riley, Bear, Murphy, Lucky, Tucker, Sam, Oliver.

Top 20 jmen pro feny:

Molly, Bella, Lucy, Maggie, Daisy, Sade, Chloe, Sophie, Bailey, Zoe, Lola, Abby, Ginger, Roxy, Gracie, Coco, Sasha, Angel, Lily, Princess.

Tyto soubory spíše korespondují se soubory jmen získanými průzkumem jmen tzv. domácích mazlíčků, a tedy i psů, ovšem bez ohledu na jejich původ (Hájková 2009a, 2009b, 2010).

Materiál komentovaný v tomto příspěvku je jen velmi malou sondou do jmen psů uřlechtilých plemen. Abychom mohli zobecnit, potřebovali bychom více podobných pohledů. Ale už nyní se jeví jeden z výrazných znaků pro volbu jmen: z dalších povřechných informací o jménech psů uřlechtilých plemen totiž víme, že každá chovatelská stanice má především záměr odlišit se od ostatních, a tak

prý mnozí psi jsou v plemenných knihách zapsáni např. podle názvů různých značek alkoholu, jiná jména jsou volena ve znamení nonsensu, další psi jsou pojmenováni podle významných osobností apod. Jména pro ušlechtilé psy tak patrně už nebude téma pro onomastiku, ale stanou se objektem zkoumání spíše sociolingvistiky, sociologie, psychologie či psychiatrie.

Literatura

<http://www.dog-names.us/database.asp>

<http://www.nextdaypets.com/directory/dogs/names/>

<http://www.fundognames.com/>

HÁJKOVÁ, E. (2009a) Vlastní jména „domácích mazlíčků“ městských dětí. In *Slovo o slove*. Roč. 15. L. Liptáková, K. Vužňáková, R. Rusňák (eds.), s. 75–83, Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2009, ISBN 978-80-8068-972-8.

HÁJKOVÁ, E. (2009b) Vlastní jména (zvláště zvířat) v práci s žáky na 1. stupni ZŠ. *Usta ad Albim Bohemica*. Roč. IX, č. 1, s. 62–68, Ústí nad Labem : PF UJEP, 2009, ISSN 1802–825X, [http://pf.ujep.cz/files/data/KBOcasopis 2009-1.pdf](http://pf.ujep.cz/files/data/KBOcasopis%2009-1.pdf)

HÁJKOVÁ, E. (2010) Jména pro české „domácí mazlíčky“ In *Mnohotvárnost a specifčnost onomastiky*. Ostrava–Praha : FF OU v Ostravě et ÚJČ AV ČR, 2010, s. 172–178, ISBN 978-80-7368-779-3.

NOWAKOWSKA, M. M. (2001) O Amikach, Czikach i inych imionach psów nie tylko rasowych. In *Współczesna leksyka, cz. 2*, red. T. Michalewski, Łódź : 2001, s. 49–51.

PhDr. Eva Hájková, CSc.

Katedra českého jazyka Pedagogické fakulty UK v Praze

eva.hajkova@pedf.cuni.cz

APLIKACE APPLICATIONS

PRÁCE S TITULNÍM LISTEM KRAMERIOVÝCH VLASTENECKÝCH NOVIN

Zuzana Poláková

***Abstrakt:** Příspěvek ukazuje možnosti budování mezipředmětových vztahů v jedné hodině literární výchovy. Současně nabízí atraktivní metodu čtení staršího českého textu.*

***Klíčová slova:** literární výchova, mezipředmětové vztahy, rozvoj klíčových kompetencí žáků.*

***Abstract:** This contribution presents possibilities of building relationships between topics of different areas in literary education. It offers an attractive method of reading an oldish Czech text.*

***Key words:** Czech language lessons for native speakers, literary education, working with an oldish text.*

V rámci Rámcového vzdělávacího programu a Školního vzdělávacího programu naší školy se snažíme o co největší propojenost znalostí a dovedností žáků, rozvíjení klíčových kompetencí a mezipředmětových vztahů. Snažíme se o atraktivitu aktivit, dále aby žáci vyvozovali samostatně závěry z předložených materiálů i ze svých předchozích zkušeností i znalostí, a to z různých předmětů. Musíme si přiznat, že ne vždy se nám naše plány podaří naplnit, ale některé aktivity jsou úspěšné a fungují v podstatě u všech žáků.

Jednou takovou aktivitou je z mé osobní zkušenosti práce s titulním listem Krameriových novin. Propojí se zde znalosti z literatury, dějepisu a v neposlední řadě z českého jazyka (vývoj českého jazyka).

Zaobírat se touto problematikou můžeme v rámci tématu národního obrození jak v literatuře, tak i v dějepise. V ideálním případě bychom se měli věnovat v rámci výuky českého jazyka samostatné kapitole vývoji českého jazyka. Zkušenost však ukazuje, že na toto téma většinou nezbývá čas, a proto je velice přínosné, že se alespoň okrajově tématu dotkneme právě při mezipředmětovém vyučování. Zdá se, že nejlépe vyhovující se jeví 8. ročník základní školy.

Zadáme žákům referát na téma osobnost Václav Matěj Kramerius. Žáky vedeme minimálně již od šestého ročníku ke kvalitnímu zpracování referátů, v osmém ročníku by tedy již měla být samozřejmostí práce s prameny, citace, využití obrazových materiálů, práce s IT – využití prezentace apod. Pokud žák sám nepřijde

Kramérusoway
Chf. k. Pražské Poštowské Nowiny.

Ročníku 1789.

Čís. 1.

W Sobotu dne 4 Čerwence.

Spisowatel k swým laškawým Čtenářům.

Nowiny nejsou nič giněho než jako Bronky a Keropisowé, genž se pro poromky na wěcnuu památku spisují, a wůbec na swětlo vydáwají; a gar kyzkoli wječt z čtenj Bronyk msti se domajwáme, zěhož wječt také y z čtenj Nowin se nadigeme. Učho w Nowinách spisují se wšickni příběhowé, a kde co w kterém kaneř swěta paměri hodného přibohditi se může. Nowiny také předzstawují nám tak dobře chwalebné činy k následowánj gich, gakož y hanebné a porupné skutky k gich se wwarowáni. Gakby pak zwláště pro mě milé Čechy, Morawany a Slowáky Nowiny w českém gazyku psané wječtčné byly, o tom mně nsnj poričbj obšjřenými slowy mluwiti, dosti gect na tom, řdyž se gich oráži: Takeli mnoho mužů dostatečných mezy sebou mají, kteříby gim w gegich

s ukázkou Krameriusových Cís. k. Pražských Poštovských Novin, nabídneme mu možnost ji tam zařadit. Tuto skutečnost si samozřejmě zjišťujeme nejpozději den před uskutečněním referátu. Pokud se mu to nehodí, navážeme na jeho referát my. Zatím vždy žáci přijali nabídku a titulní stranu novin do své práce zařadili.

Nyní doporučujeme nechat žákům naprosto volnou cestu, co s titulní stranou udělají. Pouze poprosíme, aby tato ukázka byla použita až na konci referátu, abychom následnou práci s ní nepřerušili kontinuitu referátu. Většina žáků pouze okomentuje ukázkou, že takto noviny vypadaly. Najdou se však i tací, kteří přečtou název novin a datum, někteří se doma připravují více a přečtou dokonce celý text. V tuto chvíli máme připravené nakopírované texty a rozdáme je ostatním žákům třídy, aby četli společně s referujícím. Necháme referujícího přečíst text celý, aby byla dostatečně oceněna jeho snaha a domácí příprava, neboť pro žáky základních škol je četba staršího textu velice obtížná. Zkušenost ukazuje, že právě tehdy třída touží po vysvětlování písmen, zkouší si sama číst text apod. Učitel musí zklidnit atmosféru a dát prostor pro finální dokončení referátu, aby se mohlo pokračovat s prací s textem, což třídě sdělíme. Po zhodnocení referátu, kdy třída velice pozitivně hodnotí právě schopnost číst starý text, nastupuje již práce pod vedením učitele, do níž se plynule zapojí i žák, který referoval.

Přečteme společně po částech opět celou ukázkou. Pokud referující tuto aktivitu nezahrnul, pouze sdělil, že takto noviny vypadaly, začínáme zcela od začátku – např. zkuste najít název a přečíst ho, v který den noviny vyšly, kterého roku apod. Na tabuli zapisujeme základní pravidla přepisu písmen, další varianta je, že máme základní transkripci připravenou již na kopii. Ve chvíli, kdy je transkripce na kopii, přichází žáci o moment, kdy odhadují, luští a mají radost z úspěchu. Doporučujeme kopii s přepisy předat až po prvotních nadšených pokusech žáků.

Po zvládnutí celé ukázky se společně zamýšlíme nad otázkou, zda slouží noviny dnes k témuž účelu, o jakém mluví Kramerius. Následuje debata o tom, zda žáci nebo jejich rodiče čtou nějaké noviny, jaké noviny známe, jak je můžeme rozlišovat apod. Zde se zapojí prvek mediální výchovy, takže mezipředmětová provázanost je ještě bohatší. Pro logické uvažování se můžeme žáků zeptat, zda z ukázky můžeme poznat, v jaký den v týdnu byla dobytá Bastila. Žáci si musí uvědomit, že Bastila byla dobytá 4. července 1789, tedy tentýž den jako vyšly noviny s naší ukázkou. Můžeme pohovořit o pramenné práci, co vše se dá z pramene vyčíst apod. Zde je nejsilnějším prvkem propojení s dějepisem.

Mezi hlavní rubriky Krameriových novin patřily úřední vyhlášky, oznámení, vojenské zahraniční i domácí zprávy a v neposlední řadě novinky z literatury a divadla. Tyto skutečnosti pravděpodobně již sdělil referující, ale my se k nim vrátíme a plynule přejdeme k českému divadlu 19. století. Toto téma si zaslouží samostatnou hodinu, takže v hodině věnované Václavu Matěji Krameriovi si udě-

láme pouze „oslí můstek“ pro další hodiny. V případě, že nám zbude nějaký čas, hovoříme o funkci divadla tehdy a dnes, o tom, zda žáci do divadla chodí. V tomto případě většinou narazíme na fakt, že děti chodí do divadla, ale pouze na muzikály a tím mají pocit, že viděli např. klasické zpracování Monte Christa apod.

Téma národního obrození nepatří k atraktivnímu učivu pro žáky základní školy a většinou je dost nudí. A právě touto zajímavou aktivitou – četbou, pro žáky spíše luštěním starého textu, se téma zatraktivní a žáci se poutavou formou dozvědí fakta, která by při frontálním výkladu pravděpodobně neregistrovali, nebo by je vnímali pouze jako učivo, které se musí naučit nazpaměť.

Žáci využívají zkušenosti a znalosti z dějepisu, literatury, vývoje českého jazyka a mediální výchovy. Během hodiny rozvíjíme u žáků tyto klíčové kompetence: kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní a kompetence sociální a personální.

Mgr. Zuzana Poláková
ZŠ a MŠ Jaroslava Seiferta, Praha 3
polakova.z@email.cz

NOC S KNIHOU ANEB PUTOVÁNÍ LITERÁRNÍMI ŽÁNRY

Lenka Hřídlová

Abstrakt: *V tomto článku chceme poskytnout inspirační materiál pro učitele druhých stupňů základních škol, ale při modifikování činností by předložené nápady mohli využít i učitelé na školách středních. Cílem je přiblížit žákům svět literatury a pokusit se tak dosáhnout alespoň trochu dnes téměř nedosažitelného cíle – aby si žáci základních škol vybudovali ke knihám a ke čtení pozitivní vztah.*

Klíčová slova: *čtenářství, literární žánry*

Abstract: *In this paper we want to offer inspirational material for teachers of the second grade of primary schools, but within modifying activities, these ideas could be used also by secondary school teachers. The aim is to bring the world of literature closer to the pupils and trigger that the primary school pupils will develop positive approach to books and reading.*

Key words: *literacy, literary genres.*

Na začátku září jsme si s kolegyní vymyslely, že v průběhu školního roku uspořádáme u nás na Základní škole Jaroslava Seiferta „Noc s knihou“. Po dlouhých přípravách jsme plán zrealizovali v druhé polovině března. Od začátku jsme věděly, že nestačí pouze číst ukázky a cílem není pouhé přenocování ve škole. Proto jsme připravily večer, který jsme rozdělily na dvě části. První byla plná různých aktivit. Cílem první poloviny programu bylo přiblížit dětem literaturu, konkrétně několik vybraných literárních žánrů. Druhá část se týkala filmové adaptace vybraných žánrů. Naším cílem bylo ukázat dětem propojení literatury a filmu. V neposlední řadě měla Noc s knihou umožnit účastníkům prostřednictvím různých aktivit navázání nových kontaktů v rámci druhého stupně a posílit mezilidské vztahy.

Na akci s názvem „Noc s knihou aneb Putování literárními žánry“ se podílelo celkem 5 dospělých, kteří se starali o organizaci. Programu se zúčastnilo 25 dětí z šestých až devátých tříd. Vše začalo jednoho čtvrtečního podvečera, kdy celou skupinu dětí přivítal skupina pěti masek, které představovaly jednotlivé literární žánry, s nimiž se děti měly v průběhu večera seznámit. Jednalo se o historický román (zastoupený Gardistou), o poezii (zastoupenou Múzou), o literaturu se sportovní tematikou (zastoupenou Klapzubou), o fantasy (zastoupenou Volde-mortem) a o prózu s dětským hrdinou (zastoupenou samotnou Nocí). Původně měla být pátou maskou Pipi Dlouhá punčocha, jako představitelka žánru próza

s dětským hrdinou, avšak na základě kostýmu, který jsme měli k dispozici, došlo ke změně. Masky Noci jednak zastřešovala celý program, jednak představovala i zmíněný žánr. Přesto zůstal žánr próza s dětským hrdinou nazván U Pipi. Po uvítání a počátečních organizačních nezbytnostech byly děti losem rozděleny do pěti skupin, ve kterých soutěžily po celý večer. V každé skupině byly zastoupeny všechny ročníky, takže skupiny byly vyrovnané. Jejich prvním úkolem bylo svou skupinu pojmenovat a název zapsat na kartičku. Pak začal program. Každá skupina prošla pěti místnostmi (literárními žánry), kde se snažila splnit zadané úkoly a tím získat do kartičky značku. Ta znamenala svolení k následnému obdržení indicie, v ideálním případě tak skupina mohla získat pět indicií, které jim měly pomoci rozluštit poslední úkol a tak získat hlavní výhru.

Každý představitel jednotlivého žánru měl za úkol v časovém rozmezí přibližně půl hodiny krátce seznámit příchozí skupinu se svým žánrem, přečetla se literární ukázka a poté se plnily různé úkoly.

U Gardisty se jednalo o dramtizaci části textu románu *Tři mušketýři* od Alexandra Dumase. Děti dostaly upravený text (šlo o scénu souboje mušketýrů a gardistů), rekvizity a jejich úkolem bylo zahrát scénku. Mohly se držet textu či improvizovat. Vše se natáčelo na video.

U Múzy žáci skládali nonsensovou báseň, která byla rozstříhaná do jednotlivých veršů a rozložena různě po místnosti. Jednotlivý verš musel vždy nejprve někdo najít, poté se ho naučit a zapsat na papír. Ve chvíli, kdy měli napsanou celou báseň, skládali jednotlivé verše do rýmů. V případě, že jim zbyl čas, vytvářeli navíc vlastní verš.

U Klapzuby zkoušeli svou zručnost s fotbalovým míčem a sportovní nadání. Děti střídaly na branku ve vymezeném prostoru, následovaly přihrávky a nohejbal.

U Voldemorta je čekaly hádanky. Některé jednoduché: „Neustále to mění tvar, přesto je to kulaté.“ (Měsíc), jiné složitější: „Nemá plíce, přece dýchá, studená a věčně tichá. Věčně pije na své zdraví v brnění, co nerezaví.“ (Ryba), ale i zapeklité, například: „Všechno žere, všechno se v něm ztrácí, stromy, květy, zvířata i ptáci. Hryže kov i pláty z ocele, tvrdý kámen na prach semele, města rozvalí a krále skolí, vysokánské hory svalí do údolí.“ (Čas)

U Pipi byly po místnosti různě schované lístečky s názvy děl, jmény autorů a jmény postav (např. Záhada hlavolamu – Jaroslav Foglar – Mirek Dušín, Jarka Metelka, Jindra Hojer, Červenáček, Rychlonožka). Žáci je museli nejprve najít a poté správně zapsat do tabulky, ve které byla jako nápověda uvedena stručná charakteristika díla (např. Parta kluků, kteří spolu zažívají dobrodružství při hledání ježka v kleci). Na každém lístečku byla zároveň značka, kterou si do tabulky museli taktéž opsat. Pokud tabulku vyplnili správně, vyšla jim ze značek šifra,

ke které dostali legendu, aby mohli aktivitu dokončit.

Děti ve skupinách putovaly jednotlivými žánry a plnily úkoly, poté jsme se všichni sešli v aule, kde byla naše základna, a čekala nás další část programu.

Tou byla filmová adaptace. Děti byly seznámeny s problematikou filmové adaptace literárního díla a následovaly krátké ukázky filmových adaptací vybraných žánrů. Cílem bylo navázat na předchozí čtenou ukázkou a seznámit děti s konkrétní podobou filmové adaptace zmíněných žánrů, ukázat jim jinou podobu knihy. Historický román byl reprezentován ukázkou z adaptace Dumasových Třech mušketýrů. Pro žánr poezie jsme vybrali ukázkou z filmové adaptace Máje. Žánr literatury se sportovní tematikou zastupovala ukázkou filmového zpracování Bassovy Klabzubovy jedenáctky, pro žánr fantasy jsme vybrali ukázkou z prvního dílu Pána prstenů. Poslední literární žánr – próza s dětským hrdinou – byl reprezentován filmovou adaptací díla Astrid Lindgrenové Pipi Dlouhá punčocha. Následovala krátká pauza určená k večeři.

Přibližně po čtyřech hodinách programu následovalo první hodnocení a uzavření první poloviny večera. Každý z představitelů žánrů vybral tu skupinu, která podle něj nejlépe absolvovala jeho aktivitu. Vítězné skupiny obdržely diplomy. Zároveň všichni účastníci dostali originální certifikát o absolvování Noci s knihou. Dle svých úspěchů poté skupiny obdržely jednotlivé indicie, které je měly přivést ke konečné části programu. V pěti obálkách se nacházelo pět nápověd, z nichž měly děti poznat autora díla Bylo nás pět Karla Poláčka. Vyhrála ta skupina, která jako první přiběhla říct správně jméno i příjmení autora. Obzvláště jméno autora dalo dětem velmi zabrat. Členové vítězné skupiny obdrželi knihy. Závěr Noci s knihou aneb Putování literárními žánry byl opět věnován filmové adaptaci, promítala se ukázkou filmového zpracování Poláčkovy knihy Bylo nás pět, první díl stejnojmenného seriálu. Následovalo očekávané přespání v budově školy.

Druhý den ráno byla ve školní jídelně připravena snídaně, všichni si zabalili spacáky a přesunuli se do svých tříd, kde se připravovali na výuku. Z ohlasů víme, že se celá akce účastníkům velmi líbila, největší úspěch měla aktivita U Gardisty, tedy dramatizace textu s využitím rekvizit, ale i ostatní aktivity a úkoly děti plnily s nadšením. Velmi dobrým krokem bylo vložení sportovní aktivity, při níž si účastníci částečně odpočinuli od přemýšlení a vyzkoušeli svou fyzickou stránku. Vzhledem k dobré organizaci a vhodnému časovému rozložení se děti nenudily, vše proběhlo bez komplikací, což bylo odměnou pro organizační tým.

Mgr. Lenka Hřídellová
ZŠ a MŠ Jaroslava Seiferta, Praha 3
hridelova@centrum.cz

RECENZE REVIEWS

**RYTEL-KUC, D. – TAMBOR, J. (EDS.): *EUROPÄISCHE
SPRACHPOLITIK UND ZERTIFIZIERUNG DES
POLNISCHEN UND TSCHECHISCHEN. FRANKFURT AM
MAIN: PETER LANG, 2008, 319 s.***

Václav Velčovský

Výuka češtiny a polštiny jako cizích jazyků dostala po vstupu Česka a Polska do Evropské unie nový rozměr. Nejenže byly oba jazyky uznány jako úřední celé EU, ale zároveň představoval tento (do značné míry symbolický) akt velkou výzvu: vzhledem k deklarované rovnoprávnosti všech úředních jazyků EU to byla výzva k jejich otevření pro potenciální nové uživatele a s tím souvisejícímu institucionálnímu, metodologickému i didaktickému zajištění výuky. Důvodem, proč jí státy věnují tolik pozornosti, je její výrazný politický potenciál – propagace dané země a kultury.¹

Lipská univerzita hostila dvě konference věnované certifikaci jazyků a lingvodidaktice: v roce 2005 pro polštinu a o rok později pro polštinu a češtinu. V roce 2008 vyšel v nakladatelství Peter Lang sborník druhé z nich. *Evropská jazyková politika a certifikace polštiny a češtiny* představuje zajímavý příspěvek ke srovnání přístupu Čechů a Poláků k národnímu jazyku, a i když jsou příspěvky zaměřeny primárně lingvodidakticky, lze z nich vysuzovat rozdíly v jazykové politice Česka a Polska nebo v postojích rodilých mluvčích k mateřštině. Sborník je určen lingvistům i učitelům a lektorům vyučujícím svou mateřštinu jako cizí jazyk. Jeho velkým kladem je dvojjazyčnost všech dvaadvaceti příspěvků: německé články jsou přeloženy do polštiny a polské a české do němčiny. Sborník je tematicky členěn do čtyř oddílů: první je věnovaný obecným souvislostem certifikace, druhý testování, třetí výuce a čtvrtý analýze nových učebnic.

Úvodní příspěvky D. Rytel-Kuc (Lipsko), J. Tambor (Katovice), A. Dąbrowské (Vratislav) a M. Hádkové (Ústí nad Labem) analyzují obecný rozměr certifikace (politický, kulturní, pracovní i osobnostně rozvojový), její význam, klady i úskalí.

D. Rytel-Kuc a J. Tambor v příspěvku *Licht und Schatten der Zertifizierung* sumarizují podmínky výuky i certifikace češtiny a polštiny: Zatímco pro polštinu existuje certifikace už od roku 2004, pro češtinu se objevila o dva roky později. V Polsku je institucionálně zaštitěna *Státní komisí pro certifikaci znalostí polštiny*

---

1 Zmiňme např. rozsáhlé jazykové a kulturní akce francouzského fóra *Francophone des Affaires* (URL: <http://www.ffa-int.org/> [17. 2. 2010]) propagujícího francouzštinu v zahraničí. Jeho nepřímým cílem je zvýšit počet uživatelů francouzštiny.

jako cizího jazyka (*Państwowa komisja poświadczania znajomości języka polskiego jako obcego*), v Česku je koordinace roztržštěná a nejednotná, byt se hlavním metodologickým i výukovým pracovištěm stal *Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy*. Rozdíly jsou patrné také v oficiálně deklarované jazykové politice: V Polsku je platný a účinný jazykový zákon (z roku 2003) a rok 2006 byl vyhlášen za rok polského jazyka. Obdobné legislativní procesy nebo kulturní aktivity celospolečenského rozsahu se v Česku neobjevují. Při koncepci výuky pro cizince oba jazyky (i přes rozdílné podmínky a přístupy) narážejí na analogická metodologická úskalí: je nutno konkretizovat obecně pojatý *Společný evropský referenční rámec*, tj. vytvořit konkrétní specifikaci např. gramatických jevů, lexika a komunikačních situací, které studenti k dosažení dané jazykové úrovně musí ovládat.² Dále je nutno metodologicky definovat a prakticky rozvíjet aktivní naslouchání studentů jako primární klíčovou kompetenci a v neposlední řadě také zajistit dostatek učebních materiálů vhodných k nově pojaté výuce podle referenčního rámce. Příspěvek D. Rytel-Kuc a J. Tambor představuje syntetické srovnávací uvedení do problematiky certifikace v celé její šíři (aspekt politický, metodologický i lingvodidaktický).

Druhá část publikace je zaměřena na teorii a praxi testování jednotlivých dovedností v češtině a polštině, tj. naslouchání (poslech s porozuměním) – mluvení a čtení – psaní, a to jak z pozice učícího se, tak z pozice vyučujícího nebo examinatora. Za zásadní přínos této části můžeme považovat to, že vzhledem k blízkosti západoslovanských jazyků je možno příspěvky o vyučování polštiny vztáhnout také na češtinu a vice versa.

Českým specifikem je samozřejmě poměr spisovné a obecné češtiny. Věnuje se mu příspěvek J. Hasila *Stratifikace češtiny jako problém certifikační*. Shrnuje základní rysy západoslovanských jazyků, které činí studentům větší problémy: alomorfi, resp. vztah mezi alomorfy a morfémy, homomorfi, specifické strukturování predikace, stavbu nominální a verbální fráze a dle Hasila „aranžující“ prvky jazyka, kam řadí například slovosled. Uvádí, že *dnes už všichni učitelé češtiny jako cizího jazyka uznávají, že ve výuce cizinců je primární spisovná čeština, ale postupně je třeba studenty systematicky a uceleně seznamovat i s podobami nespisovnými, substandardními*. S aktivním (a záměrným) užíváním jistých prvků obecné češtiny se počítá teprve pro referenční úroveň B2. Hasilův základní argument pro nutnost ovládnutí spisovné češtiny je charakter jazykové zkoušky jako jazykové situace oficiální a veřejné (vzhledem ke korelaci mluvenosti – nespisovnosti s jistou mírou tolerance k nespisovným prvkům v mluvených projevech). Zdůrazňu-

2 V jazycích s odlišným gramatickým systémem bude samozřejmě penzum jevů patřících do dané úrovně znalostí rozdílné a je třeba s tím při koncipování výuky i zkoušek počítat.

je nutnost interiorizace sociolingvistických kompetencí vedoucích k aktivnímu užívání různých jazykových kódů dle konkrétní situace. Jako pozitivní musíme hodnotit aktivní zavedení termínu standard do lingvodidaktiky, ovšem užívání termínů substandard a non-standard se jeví jako ne zcela jednoznačné a průhledné. Podobně je nutno zohlednit vzdělávání formální, neformální a informální a s nimi související specifická užití různého jazykového kódu. S primárností spisovné češtiny je možno souhlasit pouze ve formálním a částečně neformálním vzdělávání. Vzhledem ke značnému rozsahu celé této problematiky Hasilův příspěvek především otevírá prostor k další analýze vztahu spisovné a obecné češtiny při výuce češtiny jako cizího jazyka.

Třetí oddíl sborníku se zaměřuje na konkrétní problémy vyučovacího procesu. Z českých autorů přispěl M. Hrdlička článkem *Testování a sociokulturní dimenze*. Sociokulturní dimenzi komunikace považuje za základní a zásadní. Podle rámce by s ní měli být seznamováni studenti od elementární úrovně A1 (např. podání ruky, oční kontakt). Zatímco s rostoucí referenční úrovní narůstá jazyková složka výuky, množství praktických informací a sociokulturních kompetencí na vyšších úrovních stagnuje (chybí informace o pravidlech oblékání, stolování, společenské konverzace, neverbální komunikace atp.). Můžeme s autorem souhlasit, že je třeba výuku zaměřit také prakticky, tj. k osvojování sociokulturních kompetencí, a že i jazykové zkoušky by tento aspekt měly jistým způsobem zohledňovat.³

Poslední část sborníku je věnována analýze aktuálních (nově vydaných) učebnic češtiny, polštiny a také slovenštiny. Zařazení slovenštiny poněkud vybočuje z tematického zaměření sborníku.

Publikace *Europäische Sprachpolitik und Zertifizierung des Polnischen und Tschechischen* je důležitým příspěvkem k diskusi o certifikaci znalostí cizích jazyků. Není ovšem možno přehlednout některé její nedostatky spojené s povahou jednotlivých příspěvků pronesených na konferenci. Převažují texty věnované polštině (1 obecný – komparující, 12 zaměřujících se na polštinu, 7 na češtinu a 2 na slovenštinu). Záslužné by zajisté bylo např. srovnání polštiny a češtiny, resp. explicitní stanovení požadavků na zvládnutí gramatických kategorií, lexika a komunikačních situací nutných k dosažení dané úrovně certifikace, které vycházejí z jiného institucionálního ukotvení lingvodidaktiky (a také z jiného společenského postoje k jazyku). Příspěvky zůstávají sice izolovány a kromě třech úvodních (obecně pojatých a částečně také komparujících) jsou omezeny na relativně úzkou výše lingvodidaktické problematiky, čtenář v nich však může najít do jisté míry inspiraci.

V českém prostředí se lingvodidaktice češtiny pro cizince věnují sborní-

3 Této problematice byla věnována konference *Sociokulturní kompetence ve výuce jazyků* (ÚJOP UK, Poděbrady 2008).

ky Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka nebo sborníky z poděbradských konferencí Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy. Zatímco pro české prostředí představuje publikace editorek D. Rytel-Kuc a J. Tambor spíše inspirativní doplnění o pohled zvenčí a možnou inspiraci v polském přístupu, v německy mluvícím prostředí neexistuje komplexnější materiál, který by analyzoval výuku češtiny a polštiny jako cizího jazyka. Musíme proto ocenit aktivitu lipské univerzity, konkrétně Institutu pro slavistiku, jehož role je v rámci celé německé slavistiky klíčová. Sborník poukazuje na vybrané aspekty výuky češtiny/polštiny jako cizího jazyka, a to v článcích předních českých a polských lingvodidaktiků, které, jak doufáme, budou dalšími (teoretickými, popularizačními či praktickými) pracemi rozvíjeny. Už totiž samotný počín organizování mezinárodní konference a vydání rozsáhlého sborníku s překlady jednotlivých textů do němčiny si (zvláště v době krize nejen ekonomického charakteru) zaslouží uznání.

NAD PREŠOVSKÝM SBORNÍKEM SLOVO O SLOVE

Ladislav Janovec

V roce 2009 vydala Katedra komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogické fakulty Prešovské univerzity v Prešově již patnáctý díl sborníku odborných prací *Slovo o slove*. Sborník má 389 stran, je zaměřen především na problematiku jazykového a literárního vyučování na prvním stupni základních škol a přispěli do něj autoři ze Slovenska i Česka. Škála příspěvků ve sborníku je velice pestrá, což je dáno již strukturou sborníku, která se spíše podobá časopisu, neboť je členěn na rubriky a svůj prostor dostaly i recenze či zprávy. V textu recenze se nebudu věnovat všem příspěvkům, zaměřím se pouze na ty pro mě nejzajímavější.

První oddíl studii je věnován problematice dialektologie a slavistiky. I. Ripka se v příspěvku *Celokarpatský dialektologický atlas – hlavné dielo lingvistickej karpatológie* obsírně věnuje publikaci *Celokarpatský dialektologický atlas*, upozorňuje na specifčnost jazyka popisovaného území a zároveň na jedinečnost, monumentalitu a obrovský přínos díla. V dalším příspěvku P. Karpinský (*Východoslovenské nárečia*) podává přehled dialektologických výzkumů za poslední čtyři desetiletí dvacátého století. J. Šindelářová se zase zabývá problematikou češtiny jako jazyka druhého u dětí slovanských rodilých mluvčích (*Čeština z pohledu žáků-cizinců východoslovenského původu*), zaměřuje se na jazykové jevy charakterizující především východoslovenské jazyky, protože jejich nositelů je podle statistik v Česku nejvíce, a na jevy, s nimiž mívají východoslovanští žáci při výuce češtiny problémy.

Druhý oddíl sborníku se jmenuje *Detská reč a reč orientovaná na diéta* a úvodní studie *Identifikace sémantiky zvl. v modlitbách a písních u dětí a mládeže* pochází z pera M. Čechové. Je věnován problematice, na kterou narazí každý, kdo se setkává s dítětem, jež se učí jazyk – na základě různých analogií dítě nevhodně segmentuje tok mluvené řeči, což má za následek vznik deformovaných slov a často nepochopení nebo změnu smyslu textu. K. Vužňáková se věnuje v příspěvku *Morfológia, vývin detskej reči a materská škola* problematice morfologie v řeči dětí předškolního věku, všímá si, jak spolu s ovládnutím slovní zásoby nastupuje u dětí užívání slovních tvarů. Eva Hájková se ve svém příspěvku *Vlastní jména „domácích mazlíčků“ městských dětí* věnuje zoonymii a seznamuje čtenáře s tím, jak městské děti pojmenovávají zvířata, jaká je motivace jmen zvířat ve městě. Materiál autorka získala dotazníkovou metodou.

Oddíl *Literárnevedné reflexie* je věnován dílčím problémům současného výzkumu literatury na Slovensku. Za velice zajímavý považuji příspěvek Bibiá-

ny Hlebové *O básnickej a prozaickej tvorbe rómskych autorov pre deti a mládež na Slovensku*. Autorka podáva prehľad vzniku romské literatury pro deti a charakterizuje její hlavní představitel. Klasickému tématu dětské literatury, L. Carrollovi, se věnuje ve studii *Podoby a funkcie literárneho nonsense (Lewis Carroll: Alice v krajine zázrakov)* M. Andričíková. R. Novák se zaměřil na zfilmované české pohádky a v příspěvku *Etické paradigma v nových českých filmových pohádkách* se zabývá především těmi nejnovějšími – *Nejkrásnější hádanka* režiséra Z. Trošky a *Peklo s princeznou* M. Šmídajera.

Čtvrtý oddíl sborníku je nazván *Lingvodidaktika v súvislostiach*. M. Hádková se v příspěvku *Teorie her v lingvodidaktice* věnuje koncepci hry L. Wittgensteina a snaží se ji aplikovat na teorii výuky cizích jazyků. O morfologickém tématu pojednává článek L. Sičákové *Vlastné pomnožné podstatné mená a pedagogická prax*, autorka prezentuje problematiku na různých skupinách proprií, s nimiž se děti na základní škole setkávají nebo budou vbrzku setkávat. M. Šmejkalová se v textu *Historický vývoj odborného profilu učitele češtiny* zaobírá tradicí přípravy na učitelské povolání, reflektuje, v čem byly v dřívějších přístupech nedostatky a v čem naopak pozitiva. Poslední text tohoto oddílu pochází od L. Liptákové a M. Klimoviče (*Výzvy kognitívnej edukácie pre vyučovanie materinského jazyka v primárnej škole*). Uvažují nad možnostmi další integrace poznatků kognitivních věd (v současnosti už i lingvistiky) do školské praxe, hovoří o nutnosti vytvořit komunikačně-kognitivní přístup, který bude klást důraz na získávání poznatků o jazyce a komunikaci nejen jako nástroje ke kultivování vyjadřovacích schopností žáka, ale také k jeho všeobecnému kognitivnímu rozvoji.

Pátý oddíl se jmenuje *Kontexty čitateľskej gramotnosti* a je věnován především otázkám literární výchovy a výchovy ke čtenářství. Výsledky výzkumu dětského čtenářství a povědomí dětí o literárních cenách prezentovali J. Vala a E. Svobodová v textu *Literární ceny a dětské čtenářství*. O projektu zaměřeném na výuku žáků se speciálními vzdělávacími potřebami pojednala V. Řeřichová (*Výzkum čtenářské gramotnosti žáků se speciálními čtenářskými potřebami*).

Šestý oddíl nese název *Učitel'ské iluminácie*. M. Mlčoch pojednává v příspěvku *Mluvené projevy jako jedna z priorit komunikační a slohové výchovy* o rozvoji samostatných mluvených projevů žáků a o soutěži v mluveném projevu *Mladý Demosthenes*. Vyroce přínosný pro učitele je článek P. Karpinského o komiksech (*Niekoľko poznámok o dejinách a vývoji svetového a slovenského komiksu*).

Sedmý oddíl, nazvaný *Umne o novinkách*, obsahuje recenze celkem sedmnácti nových publikací, věnovaných otázkách didaktickým, rétorickým, literárním i jiným, připomeňme alespoň Tomanovy Konstanty a proměny moderní české poezie pro děti: tvorba – recepce – reflexe (recenzovala L. Lederbuchová), Čítanku Slniečka pre štvrtý ročník základných škôl a pre všetky deti (recenzovala

Z. Stanislavová), Současnou slovenskou literaturu pro děti a mládež S. Urbanové a Z. Stanislavové (recenzovala D Tučková), knihu poezie Hladná neha A. Lazurové (recenzoval M. Klimovič), Historický slovník slovenského jazyka (recenzoval M. Ološtiak) nebo Komunikační činnosti a jejich cíle E. Hájkové (recenzovala S. Pišlová).

Katedrové kalendárium se ohlíží za významnými zahraničními návštěvami, které hostovaly na katedře ve školním roce 2008/2009 v rámci mobility učitelů, a zároveň také pojednává o pobytech a stážích studentů i vyučujících v cizině.

V oddílu *Umelecký skicár* jsou publikovány básně studentky Silvie Gelvanicsové a pohádka Jany Lacekové.

Na závěr je uveden přehled knižních a časopiseckých novinek katedry.

Patnáctý díl sborníku *Slovo o slove* považuji za velice přínosný počín, který nejen že prezentuje práci různých vědeckých pracovišť (ať už to jsou výsledky společných větších projektů, nebo menších individuálních výzkumů), ale také pomůže učitelům v jejich profesním rozvoji – získají přehled o nových publikacích, inspiraci pro svoji výukovou činnost, ovšem texty v nich mohou též vyvolávat otázky a probouzet zájem o nová didaktická i odborná témata. Doufejme, že o sborník alespoň někteří učitelé zájem projeví.

ZPRÁVA O ÚSTECKÉM DIDAKTICKÉM KOLOKVIU

Ladislav Janovec

1. dubna 2010 proběhlo v Ústí nad Labem jednodenní kolokvium určené pro doktorandy, kteří na něm mohli prezentovat projekty svých doktorských prací a dílčí výsledky svých výzkumů. Organizátory kolokvia byla katedra bohemistiky Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, katedra českého jazyka Univerzity Karlovy Pedagogické fakulty v Praze a katedra českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni.

Konference se zúčastnili doktorandi těchto fakult, prezentace příspěvků probíhaly ve dvou sekcích. První byla věnována především didaktice českého jazyka jako mateřského a tvořily ji tematické okruhy *Výchova a vzdělávání v mateřském jazyce* a *Další problémy jazykové výchovy a vzdělávání*. Druhá sekce byla orientována zejména na didaktiku českého jazyka pro cizince – *Výuka češtiny pro cizince (a další otázky komunikační výchovy v češtině)*.

Referující se vyjádřili k různým aspektům didaktiky českého jazyka na všech stupních škol. Předškolní pedagogice a bilingvnímu prostředí školky na Hoře sv. Kateřiny a v Deutschneudorfu se věnoval ve svém příspěvku Martin Guse, který pohovořil o přeshraniční spolupráci mateřských škol a o výuce českého jazyka na německé straně a omezeně i německého jazyka na české straně. O výuce českého jazyka, zejména komunikační výchovy, pojednala Gabriela Babušová v příspěvku *Problematika komunikační výchovy v českém jazyce na 1. stupni*. Naopak vysokoškolské didaktice se věnovala Žaneta Šlemarová v příspěvku *Analýza vybraných anamnestických otázek lékaře*. Pohovořila o přípravě cizích studentů pro anamnestickou práci v českém jazyce. Zajímavý příspěvek související s výukou českého jazyka v kurzech určených pro cizince přednesla Radomila Kotková, jež se zaměřila na problematiku mezijazyka. Tématu frazeologie ve výuce českého jazyka pro cizince se věnoval Jiří Hasil v příspěvku *Interkulturní aspekty ovládnání češtiny u cizinců (statistické vyhodnocení dotazníkového šetření)*.

Kromě příspěvků zmíněných zazněly na konferenci i další, které rovněž stojí za pozornost. Zájemci se s nimi mohou seznámit v internetovém časopise katedry bohemistiky Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně *USTA ad Albim BOHEMICA*. Vzhledem k tomu, že šlo již o druhé kolokvium, můžeme předpokládat, že nebylo ani poslední a že v Ústí nad Labem se zahajuje tradice další bohemistické konference určené pro mladé bohemisty – lingvisty a lingvodidaktiky.

INFORMACE PRO PŘÍSPĚVATELE

Didaktické studie mají několik základních rubrik, do nichž lze zaslat jednotlivé příspěvky.

Studie / Papers

Studie představují hlavní rubriku časopisu, přinášejí odborné stati v monotematických číslech věnované vybranému tématu, v číslech tematicky nevymezených pak volně reagují na různé především lingvodidaktické problémy. Příspěvky do této rubriky by měly mít rozsah 10–15 normostran, v opodstatněných případech může být zveřejněn i příspěvek většího rozsahu. Závaznými součástmi textu jsou abstrakt a klíčová slova vždy v češtině a angličtině (včetně anglického překladu názvu příspěvku). Na konec textu autor připojí informaci o svém pracovišti a kontakt na sebe včetně e-mailu. Všechny studie podléhají oponentnímu řízení.

Projekty / Projects

Do této rubriky zařazujeme texty referující o různých didaktických šetřeních a výzkumech a studie jako součásti projektů. Mohou sem být zařazeny i výzkumné zprávy. Rozsah příspěvků je opět 10–15 normostran, musí též obsahovat abstrakt a klíčová slova v češtině a angličtině včetně anglického překladu názvu příspěvku a kontakt na autora podobně jako v rubrice Studie. I tyto příspěvky budou anonymně recenzovány ve spolupráci redakční rady s okruhem odborníků.

Aplikace / Applications

Aplikacemi rozumíme praktické texty, náměty pro práci ve třídách, zkušenosti učitelů z práce ve vybraných tématech, nabídky didaktického řešení izolovaných témat či jejich komplexů, doporučení učitelům různých stupňů škol. Rozsah příspěvků je do 5 normostran.

Recenze / Reviews

Přijímáme recenze na didaktickou literaturu, sborníky z konferencí, učebnice apod. Recenze musí obsahovat úplný bibliografický údaj recenzovaného díla. Rozsah recenze bývá 3–5 normostran.

Zprávy / News

Krátké informace o konferencích, zajímavých akcích pro školu a didaktiku, resp. pedagogiku.

Příspěvky prosím zasílejte elektronicky ve formátu Word písmo Times vel. 12, řádkování 1,5. Text prosím graficky neupravujte a nepoužívejte vkládané textové rámce. Příspěvky zašlete na adresu didakticke.studie@pedf.cuni.cz nebo klasickou poštou na disketě + 1 kontrolní výtisk na adresu výkonné redaktorky časopisu:

Mgr. Gabriela Babušová
Pedagogická fakulta UK
Katedra českého jazyka
M. D. Rettigové 4
116 39 PRAHA 1 Nové Město

Uzávěrka pro příjem příspěvků do jednotlivých čísel vždy 1. dubna a 1. října.

Téma pro Didaktické studie, 3. ročník, 2011, č. 1:
SÉMANTIKA V TEORII A PRAXI JAZYKOVÉHO VYUČOVÁNÍ

Knihy došlé redakci:

Liptáková, Ludmila; Vužňáková, Katarína: Dieta a slovotvorba. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2009, 203 s. ISBN 978-80-555-0072-0

